

FRĂȚII ÎMPREUNĂ. ROMÂNII DIN DEPRESIUNEA GIURGEULUI ȘI RELAȚIILE LOR CU MOLDOVA

Pr. Constantin C. COJOCARU, Pr. dr. Marcel C. COJOCARU
Facultatea de Teologie Ortodoxă „Dumitru Stăniloae”, Universitatea „A.I. Cuza” Iași

Abstract

Over the centuries, the Carpathians, theoretically, have separated, but practically have merged together the Romanians. If you study any area from the two ends of passes or gorges in the Carpathians you would find this great truth. This truth, generally stated, is found, in particular, as we see in this study case. The study presents the fraternal relations through the centuries between Romanians from Giurgeu basin and from neighboring depressions (Borsec and Bilbor), between the Romanians of Transylvania to those from Moldova, from Neamt area especially.

Keywords: Church History, Romanian culture, toponymy, Moldova, Transylvania

I. Considerații introductive

S-a spus, cu o frumusețe literară aparte: „Munții noștri aur poartă”. Sunt filoane tainice, încă nedescoperite și nevalorificate suficient, ale adevărului istoric, mai valoroase decât aurul pe care îl poartă Carpații noștri. Taine ale etnogenezei, ale rădăcinilor dacice, ale latinității și slavismului. Taine ale valurilor de migrațiune, care au luat în copite, mai bine de o mie de ani, acest „picior de plai”, această „gură de rai”. Taine ale „descălecatelor” și ale întemeierilor de „țară”. Adevărul tainic al permanenței noastre. Ne regăsim, pretutindeni și oricând, în daci, în romani, în goți¹, în slavi, în cumani²,

¹ Despre prezența masivă a goților pe teritoriul României, în secolele III-IV, sau a grupurilor dispersate, până în secolul al IX-lea, vezi: *Dicționar de istorie veche a României (Paleolitic – sec. X)*, elaborat de un colectiv de autori sub conducerea Prof. dr. D.M. Pippidi, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976, pp. 309-311.

² Despre conviețuirea strămoșilor noștri cu cumanii în 1057-1241 și despre moștenirea rămasă de la ei în lexic, în toponimie și în alte domenii, vezi: N. Iorga, *Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a Românilor*, vol. I, ediția a II-a, Editura Ministerului de Culte, București, 1928, pp. 22, 25-26; Pr. prof. Gheorghe I.

în secui³, în imensul cimitir al celor adăugați „la neamul de sub țară”⁴, în stemele heraldice ale Basarabilor, Mușatinilor și Corvineștilor. Dar, mai mult decât oriunde, ne regăsim popor al lui Dumnezeu.

Peste secole, Carpații, teoretic, au separat, dar practic au unit pe românii frați de pe versante. Dacă s-ar studia orice zonă de la cele două capete ale pasurilor sau trecătorilor, s-ar constata acest mare adevăr enunțat. Și dacă uneori trecătorile au fost supravegheate de cei ce puseseră granițe și vămi vremelnice între frați, mai rămânea oriunde și oricând încă o trecere ce nu putea să fie păzită, știută și folosită numai de români, adevărații stăpâni ai munților, și anume „vama cucului”⁵.

Toate aceste adevăruri mari și general enunțate se regăsesc în particular, așa cum vom vedea în cele ce urmează, în studiul de caz pe care ni-l propunem. Vrem să prezentăm relațiile frățesti, de-a lungul secolelor, între românii din Depresiunea Giurgeului și micile depresiuni învecinate (Borsec și Bilbor) din Transilvania cu românii din Moldova, mai ales cu cei din zona Neamțului, uniți prin trecătoarea (pasul) Tulgheș⁶.

Moisescu, Pr. prof. Ștefan Lupșa, Pr. prof. Alexandru Filipașcu, *Istoria Bisericii Române. Manual pentru Institutele teologice*, Vol. I (- 1632), EIBM, București, 1957, pp. 130-139; A.D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, vol. I: „Dacia anteromană. Dacia Romană și năvălirile barbare. 513 înainte de Hr. – 1290”, ediția a IV-a, text stabilit, note, comentarii, postfață și indice de V. Mihailescu-Bîrliba, prefață și studiu introductiv de Al. Zub, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985, pp. 413-418; Constantin C. Giurescu, *Transilvania în istoria poporului român*, Editura Științifică, București, 1967, p. 47; Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. I: „Din cele mai vechi timpuri până la întemeierea statelor românești”, Editura Științifică, București, 1974, pp. 198-201; Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. 1, ediția a doua, EIBMBOR, București, 1991, pp. 239-242.

³ Vorbind despre „secuii de limbă maghiară”, N. Iorga spune: „în care (în neamul lor, n.n.) s-au înecat atâția dintre ai noștri”. N. Iorga, *România cum era până la 1918*, vol. I-II, ediție îngrijită, prefață și tabel cronologic de Lucian Cursaru, Editura Minerva, București, 1972, aici vol. II, p. 249.

⁴ Ioan Alexandru, *Clopotarul*, în *Imnele Transilvaniei*, Editura Cartea Românească, București, 1976, p. 252.

⁵ „Vama cucului”, adică poteci peste Carpați neștiute de nimeni, pe unde și Badea Cârțan, de exemplu, Gheorghe Cârțan (1849-1911) aducea cărți românești în satele transilvane.

⁶ Trecătoare în Carpații Orientali, situată în Munții Giurgeului, la 1.025 m. altitudine, care face legătura între Depresiunea Hangu (din bazinul Bistriței) și Depresiunea Giurgeului (din bazinul Mureșului). *Mic dicționar enciclopedic*, Editura Enciclopedică Română, București, 1972, p. 1667.

Mai ales autori transilvăneni și, bineînțeles, autori din Depresiunea Giurgeului au surprins în lucrările lor aceste legături între românii frați din cele două ținuturi învecinate. Pomenim astfel pe: Ioan Lăcătușu, Vasile Lechințan Violeta Pătrunjel, *Românii din Covasna și Harghita. Istorie. Biserică. Școală. Cultură*⁷; Ilie Șandru, *O stafie bântuie prin Ardeal*⁸; Traian Dușa, *Toplița Română. Vatră de istorie. Vatră de Ortodoxie*⁹, ca să pomenim aceste câteva lucrări, mai recente, pe care le cunoaștem.

În acest studiu vrem doar să selectăm din lucrările citate și din multe altele legăturile seculare de frățietate dintre românii din cele două județe învecinate, atunci când între ei existau acele granițe trăsate de realitățile dureroase ale istoriei.

II. Emigrarea. Băjenia (Bejenia)

Emigrarea¹⁰ este părăsirea propriei țări de către o persoană sau de către un grup de persoane, pentru a se stabili (definitiv sau temporar) în altă țară (expatriere, emigrație¹¹). Noi vorbim aici numai despre mutarea românilor dintr-o zonă în alta, pe teritoriul actualei Românie. La noi, fenomenul nu a fost o adevărată migrație, deoarece indivizii sau grupurile de persoane nu plecau să se stabilească în patria altui popor. Ne mișcam frați între frați, în cadrul aceleiași popor, cu aceeași limbă, aceeași confesiune, creștină, aceleași datini și tradiții. E adevărat că vitregiile istorice ne împărțiseră în țări diferite și sub stăpâniri diferite, așezând între noi granițe. Și cum românii de la Sud și Est de Carpați au fost secole în șir sub suzeranitatea Imperiului Otoman, românii de dincolo de munți au fost încadrați în regatul Ungariei, iar mai apoi în Imperiul Austriac și Austro-Ungar. Deși emigrările au fost în ambele

⁷ Cu prefața academicianului Nicolae Edroiu și studii tematice de specialitate de dr. Gheorghe Lazarovici, dr. Valeriu Cavruc, dr. Viorica Crișan, dr. Nicolae Edroiu și drd. Anton Coșa; Editura „Grai românesc” a Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei, Miercurea Ciuc, 2003.

⁸ Editura Eurocarpatica, Sf. Gheorghe, 2005.

⁹ Editura Ansid, Târgu Mureș, 2006.

¹⁰ De la verbul latin *emigro*, *-āre* = a ieși, a se muta, a emigra.

¹¹ *Mic dicționar enciclopedic*, p. 329; *Dicționarul Limbii Române pentru elevi* (DREV), Editura Didactică și Pedagogică, București, 1983, p. 267.

sensuri, totuși istoria și toponimia vorbesc mai ales de emigrările din Transilvania spre Țara Românească și spre Moldova¹². Realitatea este dovedită de numeroasele nume de familie: Ungureanu¹³, Moroșanu¹⁴, Țuțuianu¹⁵, Bârsanu¹⁶ și, probabil, de multe altele. Toponimele, la rândul lor, aduc mărturie în acest sens. În actuala structură administrativă a țării sunt douăzeci de localități cu numele *Ungureni*, dintre care nouăsprezece la sud și est de Carpați¹⁷. Dar în Moldova au mai existat aproximativ douăzeci de localități numite *Ungureni*, azi dispărute sau cu numele schimbate sau comasate în altele¹⁸.

¹² O sinteză a acestui fenomen este și lucrarea lui Ștefan Meteș, *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII-XX*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977.

¹³ Ungurean = „român din părțile Ardealului (de peste munți)”. Iorgu Iordan, *Dicționar al numelor de familie românești*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983, p. 475.

¹⁴ Moroșan = maramureșan. Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 317.

¹⁵ Țuțuiian = „cioban din regiunea Sibiului”. Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 473.

¹⁶ Bârsan = din Țara Bârsei. Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 65.

¹⁷ Treisprezece localități cu numele Ungureni sunt în Muntenia și în Oltenia (două în județul Argeș, patru în județul Dâmbovița, două în Dolj, una în Gorj, una în Olt și trei în Prahova). În Moldova sunt șase localități cu acest nume (două în Bacău, una în Botoșani, două în Galați și una în Vrancea). Avem o localitate Ungureni și în Maramureș. Cf. *Codul poștal al localităților din România*, volumul 1, editat de Compania Națională Poșta Română S.A., București, 2003, p. 102. Cele mai multe dintre aceste sate, mai ales cele din Muntenia și Oltenia, purtau numele satelor din vecinătatea lor, adică erau dubletele lor, cu adaosul caracteristic de „ungureni”, adică locuite de românii veniți din Transilvania. Harta statistică rusă a Principatelor, hartă alcătuită între 1828 și 1832, publicată în 1835, arăta în județul Argeș opt sate care aveau calificativul de „ungureni”, și anume: Oiești, Albești, Ciofrângenii, Marina, Ceparii, Șuici, Valea Albă și Streinii. În fostul județ al Muscelului sunt, pe aceeași hartă, cinci sate cu adaosul „ungureni”: Berovoiești, Boteni, Bădenii, Slănicu și Vlădeștii, iar în județul Dâmbovița trei: Băsești, Lucieni și Drăgoești. Constantin C. Giurescu, *Transilvania în istoria poporului român...*, p. 48.

¹⁸ Ungurenii, fost sat la Vest de satul Bahna Mare, comuna Bârgăoani, județul Neamț (*Tezaurul toponimic al României. Moldova*, vol. I: „Repertoriul istoric al unităților administrativ-teritoriale: 1772-1988; I.A: „Unități simple (Localități și moșii) A-O”, Editura Academiei Române, București, 1991; II.A: „Unități simple (Localități și moșii) P – 30 Decembrie; B: „Unități complexe”, Editura Academiei Române, București, 1992. Aici: partea a II-a, p. 1246; *Ungurenii* sau Ungureștii, sau Ungurășenii: fost sat pe râul Moldova, în partea de nord a satului Lunca Moldovei (Buzății), comuna Păstrăveni, județul Neamț (*Ibidem*); Ungurașii sau Ungurenii: fost sat pe

Considerăm că aceste toponime, existente încă sau dispărute și păstrate numai de documentele istorice, consemnează numai o parte a fenomenului migrației. Ca să întemeieze o localitate, primind aprobarea de a se așeza și terenul necesar, era nevoie de un grup masiv de emigranți, format din zeci, dacă nu din sute de persoane. Alții, poate mult mai mulți, migrând în grupuri mici sau individual, s-au așezat tacit în diferite localități, fără a da astfel posibilitatea să fie consemnată migrația lor.

Băjenia (Bejenia)¹⁹ era, în trecut, fuga vremelnică, în masă, a populației de pe un anumit teritoriu, din cauza năvălirilor dușmane, a persecuțiilor politice sau a exploatării și a nedreptăților sociale. Termenul exprimă și timpul petrecut în această situație. De aici și

râul Siret, lângă satul Stamate, comuna Fântânele, județul Suceava (*Ibidem*); Ungurașii: fostă moșie lângă satul Bozienii de Sus, comuna Dulcești, județul Neamț (*Ibidem*); Ungureanul sau Loturile Ungureanul: fost sat în partea de nord-vest a orașului Dorohoi (*Ibidem*, partea I, p. 649); Ungureni-Moghileni: vechi nume al satului (comunei) Movileni, județul Galați (*Ibidem*, partea a II-a, p. 1246); Ungureni: fost sat la sud-est de satul (comuna) Vânători-Neamț (*Ibidem*, p. 1247); Ungureni, fost sat în partea de nord-vest a satului Siret, comuna Letea Veche, județul Bacău (*Ibidem*, p. 1069); Ungureni, vechi nume al satului Iacobești, comuna Grănicești, județul Suceava (*Ibidem*, partea I, p. 562); *Ungureni*, nume vechi al satului Moldoveni (Porcești), județul Bacău (*Ibidem*, p. 743); Ungureni, fost sat lângă satul Măgura, comuna suburbană Măgura, județul Bacău (*Ibidem*, partea a II-a, p. 1248); Ungureni, fost cătun în satul (comuna) Stănișești, județul Bacău (*Ibidem*, p. 1109); Ungureni, fostă parte componentă a satului Vizantea Mănăstirească, comuna Vizantea-Livezi, județul Vrancea (*Ibidem*, p. 1310); Ungureni, numele vechi al satului Arini, comuna Găiceana, județul Bacău (*Ibidem*, partea I, p. 18); Ungureni, fost sat pe teritoriul satului Todireni, comuna Pădureni, județul Vaslui (*Ibidem*, partea a II-a, p. 1248); Ungureni, fostă localitate în partea de sud-est a satului Gulia, orașul Dolhasca, județul Suceava (*Ibidem*, p. 1248); Ungureni, fostă localitate în partea de est a satului Sticlăria, județul Iași (*Ibidem*, p. 1248); Ungureni, nume vechi al satului Ungheni, comuna Răucești, județul Neamț (*Ibidem*, p. 1245); Ungureni, vechea denumire a satului Lespezi, comuna Gârleni, județul Bacău (*Ibidem*, partea I, p. 636); Ungureni, vechea denumire a satului (comunei) Liuzi-Călugăra, județul Bacău (*Ibidem*, p. 646); *Ungureni* ot Mândrișca: fost sat în partea de Est a satului (comunei) Valea Seacă, județul Bacău (*Ibidem*, p. 732). Nu ne-am ocupat de fostele localități cu denumirea Ungurii, toponim care în majoritatea cazurilor este o altă variantă a toponimului Ungureni (*Ibidem*, partea a 2-a, p. 1248).

¹⁹ De la termenii rusești: бежать = a fugi, a trece, a evada, a se salva și бегенец = refugiat.

termenii derivați: băjenar (bejenar) (fugar, pribeag, refugiat), a băjenii (bejenii) sau a băjenării (bejenării) (a pribegi, a fugi, a se refugia)²⁰. Respectivii termeni se regăsesc în numeroase nume de familie: Băjan, Băjenaru, Băjenescu²¹, Bejan, Bejancu, Bejat, Bejănar(i)u, Bejenar(i)u, Bejenescu²² și, la fel, în numeroase nume de localități: Băjani (județul Buzău), Băjănești (județul Argeș), Băjenari (județul Vâlcea), Băjești (județul Argeș)²³, Bejan și Bejan-Târnăvița (județul Hunedoara), Bejenești (comuna Laza, județul Vaslui)²⁴. Cât privește Moldova, mai găsim o mulțime de astfel de toponime dispărute, menționate de statisticile vechi sau păstrate în uzul local²⁵. Ba găsim

²⁰ *Mic dicționar enciclopedic...*, p. 98; *Dicționarul Limbii Române pentru elevi...*, p. 81.

²¹ Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 53.

²² *Ibidem*, p. 58.

²³ *Codul poștal al localităților din România...*, vol. 1, p. 6.

²⁴ *Ibidem*, p. 8. Observăm că aceste localități se află în exteriorul arcului carpat, dovadă că bejeniiile au fost din Transilvania spre Țara Românească și spre Moldova.

²⁵ Bejenarii, numele unei părți a satului Draxini, județul Botoșani. *Tezaurul toponimic al României. Moldova...*, vol. I, p. 67; Bejenarii, fost sat în partea de nord a satului Mărășești, comuna Voinești, județul Vaslui (*Ibidem*); Bejenarii, fost sat lângă satul Bălăbănești, județul Galați (*Ibidem*, p. 47); Bejenarii sau Bejenărița, fost sat lângă satul Negulești, comuna Dealul Morii, județul Bacău (*Ibidem*, p. 67); Bejenarii ot Domnești, fostă parte a satului Domnești-Sat, comuna Pufești, județul Vrancea. Important este și faptul că această parte de sat, Bejenarii ot Domnești, apărea lângă altă parte de sat, Ungureni ot Domnești, ambele denumiri vorbind despre emigrări din Transilvania, *Ibidem*, partea a II-a.A. p. 1025. Ungurean = român din părțile Ardealului, de peste munți. Vezi: Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 475. Ungureni bejenari (bejenari) a fost în ținutul Putna (azi Vrancea, nu numai în Domnești-Sat, ci și în Mandrișca, Sascut, Orbeni, Scurta, Pădureni, Vizantea și Biliști). Ștefan Meteș, *op. cit.*, p. 168, nota 110. Bejenarii Fundeni, fostă parte a satului Fundeni, comuna Fundeni, județul Galați. *Tezaurul toponimic al României. Moldova...*, vol. I, partea 1, p. 438; Bejenarii ot Dobrovăț, veche denumire a unei părți a satului Dobrovăț, județul Iași (*Ibidem*, p. 359); Bejenarii ot Oleșești, fostă parte a satului Oleșești, comuna Țifești, județul Vrancea (*Ibidem*, p. 793); Bejenarii ot Verșești, fostă parte a satului Verșești, comuna Sănduleni, județul Bacău (*Ibidem*, partea a 2-a, p. 1297); Bejeneasa, fost sat în partea de vest a satului Hodora, comuna Cotnari, județul Iași (*Ibidem*, partea 1, p. 67); Bejenii, fost sat, astăzi parte a cartierului Humulești, orașul Târgu Neamț, județul Neamț (*Ibidem*, p. 68); Bejenii (Valea Bejeniei sau Cotuna Bejeniei), o altă veche denumire a fostului sat Mărzănești din partea de est a satului Ardeoani, județul Bacău (*Ibidem*, p. 735).

astfel de toponime consemnate și în partea de dincolo de Prut a Moldovei²⁶.

Se pune întrebarea: Când au emigrat sau au băjenit frații transilvăneni dincoace de munți? Răspunsul corect ar fi: Pe întreg parcursul istoriei noastre²⁷. Totuși, anumite evenimente istorice au intensificat fenomenul. Pomenim: invaziile, răscoalele (de la Bobâlna, 1437²⁸; cea condusă de Gheorghe Doja, 1514²⁹; Războiul curuților, 1703-1711³⁰;

²⁶ În Ținutul Soroca au existat localitățile: Begeani (consemnat pe 20.08.1588), Bejeni (consemnat pe 12.04.1627) și Bezeni (consemnat pe 5.06.1680). Vezi: Constantin Burac, *Ținuturile Țării Moldovei până la mijlocul secolului al XVIII-lea*, Editura Academică, București, 2002, p. 577.

²⁷ În secolul al XVI-lea, în timpul domniei Voievodului Ștefan cel Mare și Sfânt (1457-1504), actele Cancelariei Moldovei consemnează câteva localități, astăzi dispărute, care adevăresc fenomenul emigrării. Constantin Burac, în volumul *Așezările Țării Moldovei din epoca lui Ștefan cel Mare*, Editura Ministerului Administrației și Internelor, București, 2004, amintește și aceste localități: Ungurașii (sat, cut al satului Huețeni, pe râul Suceava, lângă Tișăuți, comuna Ipotești, județul Suceava), atestat documentar pe 24.09.1468 (*Documenta Romaniae Historica, Moldova*, vol. II (1449-1486), întocmit de Leon Șimanschi în colaborare cu Georgeta Ignat și Dumitru Agache, București, 1976, doc. 154, pp. 225-227, la Constantin Burac, *Așezările Țării Moldovei...*, p. 286); Ungureni (mai sus de satul și comuna Solești, județul Vaslui), consemnat pe 17.01.1472 (*Documenta Romaniae Historica, A*, vol. II, doc. 179, pp. 264-265; la Constantin Burac, *Așezările...*, p. 394); Ungureni (sat pe râul Siret, lângă Vericicani, comuna Liteni, județul Suceava), consemnat pe 20.09.1479 (*Documenta Romaniae Historica, A*, Vol. II, doc. 221, pp. 336-339, la Constantin Burac, *Așezările...*, p. 268); Ungurași, sat pe Pârâul Negru, între Ghigoești, comuna Ștefan cel Mare, și Dulcești, comuna Dulcești, județul Neamț, în hotar cu satul Ghigoești), consemnat pe 9.03.1490 (*Documenta Romaniae Historica, A*, vol. III (1487-1504), întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu și N. Ciocan, București, 1980, doc. 68, pp. 125-127); la Constantin Burac, *Așezările...*, p. 201. Constantin Burac prezintă și în cealaltă lucrare a sa, *Ținuturile Țării Moldovei până la mijlocul secolului al XVIII-lea*, atestări ale unor localități cu numele Ungureni (vezi pp. 428, 435, 463, 484, 494, 545, 567, 603, 614), dar nu suntem siguri că este vorba totdeauna de prima atestare documentară. Și Nicolae Stoicescu, în lucrarea sa *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, 1974, prezintă la p. 890 unele informații despre șase localități Ungurași și Ungureni.

²⁸ Ștefan Meteș, *op. cit.*, p. 77.

²⁹ *Ibidem*, p. 78.

³⁰ *Ibidem*, p. 91; Pr. prof. drd. Constantin C. Cojocaru, *Românii ortodocși din Transilvania și Mișcarea Curuților (1703-1711). Implicațiile Moldovei*, în „Teologie și Viață”, an I (LXVII), 1991, nr. 1-3, pp. 40-55.

Răscoala condusă de Horia, 1784³¹), Uniația (1698-1701)³², organizarea regimentelor grănicerești din Transilvania (1762-1763)³³ și multe altele. Mai menționăm și faptul că marii latifundiari de o parte sau de alta a Carpaților chemau locuitorii de peste munți să vină și să se așeze pe moșiile lor, să le populeze, pentru a avea forța necesară de muncă. De foarte multe ori, chiar domnii români chemau populația de peste munți, căreia îi făceau înlesniri pentru a-și întemeia sate în Țara Românească sau în Moldova³⁴.

În părțile Neamțului găsim o aglomerare de toponime care amintesc de frați români veniți de peste Carpați în decursul timpurilor și așezați aici. De exemplu, în zona Târgu Neamț – Vânători-Neamț găsim satul Bejeni, parte componentă a cartierului Humulești, apoi fostul sat Țuțuieni, azi cartier al orașului Târgu Neamț³⁵, fostul sat Ungureni, azi parte componentă a satului Vânători-Neamț³⁶, la care mai adăugăm și numeroasele nume de familie Moroșanu răspândite în zonă.

Depășind arhicunoscuta și pe deplin lămurita problemă a înaintașilor transilvăneni ai marelui povestitor humuleștean Ion Creangă, amintim spusele lui Mihail Sadoveanu referitoare la aceasta: „Oierii aceștia (transilvăneni, n.n.), care au descălecat dincoace de munte, ca mulți alții în curgerea vremii, au întemeiat sate la Pipirig și la Ozana. De altminteri, și astăzi, de o parte și de alta a munților, atât portul, cât și datinile și limba sunt impresionant de asemănătoare”³⁷.

Și să nu creadă cineva că acest fenomen se datorează numai mișcării transilvănenilor spre Moldova. Noi în lucrarea prezentă vrem să dovedim și reciproca, adică migrarea moldovenilor spre Transilvania. Vom constata că, dacă în zona Neamțului aproape nu există localitate în care să nu se pomenească de transilvăneni așezați aici, și în Depresiunea Giurgeului, și în zonele adiacente nu este localitate în

³¹ Ștefan Meteș, *op. cit.*, p. 91.

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*; Pr. drd. Constantin Cojocaru, *Dovezi de statornicie în credința ortodoxă în satele grănicerești din Transilvania între anii 1762-1781*, în „Studii teologice”, an XXX (1978), nr. 3-4, pp. 243-253.

³⁴ Ștefan Meteș, *op. cit.*, p. 76.

³⁵ *Tezaurul toponimic al României. Moldova...*, vol. I, partea a 2-a, p. 1239.

³⁶ *Ibidem*, p. 1247.

³⁷ M. Sadoveanu, *Mărturisiri*, București, 1960, p. 520.

care să nu se fi stabilit moldoveni, mai ales nemțeni. Faptul este normal și obișnuit în aceste zone învecinate. Iar noi vom vedea, cât se poate cuprinde într-o lucrare ca aceasta, beneficiile, dar și necazurile și jertfele acestei simbioze nedorite de vremelnicele stăpâniri.

III. Depresiunea Giurgeului și împrejurimile, pe Mureșul Superior

a. Plai românesc

„Asemenea unei coborâri în trepte, la ieșirea din munți te întâmpină, ospitalier, «meterezele» Carpaților, depresiunile proteguitoare, credincioase munților. De la nord la sud se înșiră, una după alta și una lângă alta, depresiunile intracarpatică: a Maramureșului și Lăpușului, a Bistriței și Giurgeului, a Ciucului și Odorheiului, a Homoroadelor și a Bârsei, a Făgărașului și Sibiului, a Secașului și Hațegului etc., bine populate, unele formând adevărate «țări», cu o viață umană neîntreruptă, din cele mai vechi timpuri până azi»³⁸.

Depresiunea Giurgeului este o depresiune tectono-vulcanică, în Carpații Orientali, pe valea superioară a Mureșului, încadrată în Munții Gurghiului, Hășmașul Mare și Giurgeului. Relief deluros, în nord, și cu aspect de câmpie înaltă, cu unele zone mlăștinoase, în sud. Clima este răcoroasă, cu inversiuni de temperatură iarnă³⁹. Cu toate că în această zonă este plasat „polul frigului” din România, Depresiunea Giurgeului, împreună cu depresiunile din sudul ei, din Carpații Orientali, este un culoar binecuvântat, cu numeroase stațiuni balneoclimaterice. Pornind a le enumera din sud, „vasta constelație: Malnaș, Biborțeni, Covasna Bodoc, Șugaș, Balványos, Homorod, Lacul Roșu, Tușnad, Borsec etc. dă acestui culoar al curenților teribili înfățișarea relaxantă a unei case de sănătate”⁴⁰.

Depresiunea Giurgeului este una dintre marile depresiuni intramontane ale României. Dar, mergând mai în amănunt, în nordul județului Harghita putem vorbi de trei mici depresiuni: cea a Topliței,

³⁸ Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. II, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1979, p. 10.

³⁹ *Mic dicționar enciclopedic...*, p. 1258.

⁴⁰ Vasile Nicorovici, *Descriptio Romaniae*, Editura Sport-Turism, București, 1982, p. 272.

o prelungire nordică a Depresiunii Giurgeului, cuprinsă între Munții Gurghiului, Munții Călimani și Munții Giurgeului; cea a Bilborului, cuprinsă între Munții Călimani, Munții Bistriței și Munții Giurgeului; cea a Borsecului, în interiorul Munților Giurgeului, cu o prelungire nord-estică până la valea Bistricioarei, dintre Munții Bistriței și cei ai Giurgeului, formând hotarul nord-estic al județului. Prin ea se deschide una dintre cele mai importante porți care leagă Transilvania de Moldova prin pasul Tulgheș⁴¹.

Depresiunea Topliței se întinde de-a lungul râului Mureș, la intrarea acestuia în defileul Toplița-Deda și de-a lungul pârâului Valea Topliței, afluent al Mureșului, până la Gura Secului. În ea sunt așezate: orașul Toplița și comunele: Gălăuțaș, Sârmaș și Subcetate⁴².

Depresiunea Borsec, în Munții Giurgeului, este străbătută de un singur curs de apă, pârâul Vinului, afluent al Bistricioarei. Aici este așezat orașul Borsec (o singură unitate administrativă), cu renumitele izvoare de apă minerală. La nord-est, pe valea Bistricioarei, sunt situate comunele: Corbu (cu satul component Capu Corbului) și Tulgheș⁴³, aflate în hotarul nord-estic al județului⁴⁴.

⁴¹ Ilie Șandru, *O stație bântuie prin Ardeal*, Editura Eurocarpatica, Sf. Gheorgheni, 2005, p. 13.

⁴² *Ibidem*. La toate comunele pe care le numim considerăm că este necesar să arătăm și satele componente, pentru ca cei interesați să poată observa câte denumiri sunt vechi slave, câte sunt pur românești și câte sunt maghiare. Folosim statistica administrativă oferită de volumul *Județele României Socialiste*, ediția a II-a, Editura Politică, București, 1972, pp. 300-301. Astfel, orașul (municipiul) Toplița are următoarele subunități administrative componente: Toplița, Călimănel, Luncani, Măgheruș, Moglănești, Secu, Vale, Văgani, Zencani. Comuna Gălăuțaș este compusă din următoarele sate: Gălăuțaș, Dealu Armanului, Gălăuțaș-Pârâu, Nuțeni, Plopiș, Preluca, Toleşeni, Zăpodea. Comuna Sârmaș are următoarele sate componente: Sârmaș, Fundoaia, Hodoșa, Platonești, Runc. Toponimul Runc, cu derivatele sale, este găsit în denumirea a 22 de localități de pe cuprinsul întregii țări (Vezi: *Codul poștal al localităților din România...*, vol. I, p. 83) și, probabil, în sute de toponime locale. Runc – un arhaism dispărut din uzul limbii Române, păstrat în denumiri de localități și de formațiuni muntoase. Verbul „a runcui” are sensul de „a curăța pădurea, a defrișa”. Vezi: Constantin Cojocaru, *Spiritualitate ortodoxă moldovenească în prima jumătate a secolului al XV-lea. Mănăstirea Moldovița*, în *Anuar*, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, Facultatea de Teologie Ortodoxă, X, 2006-2007, Cluj-Napoca, 2008, pp. 190-191. Comuna Subcetate are următoarele sate: Subcetate, Călnaci, Duda, Filpea.

⁴³ Comuna Tulgheș are următoarele sate componente: Tulgheș, Hagota, Pinctic, Recea. *Județele României...*, p. 301.

⁴⁴ Ilie Șandru, *op. cit.*, pp. 13-14.

Depresiunea Bilbor (cu comuna cu același nume, Bilbor, și cu satul component, Răchitiș) are izvoare de ape minerale, fiind străbătută de apele Bistricioarei, care izvorăsc din Munții Bistriței, la 10 km nord de comuna Bilbor. Debitul Bistricioarei este alimentat de pâraiele: Răcila, Borcutului, Iuteș, Vămanu, Lupului, Dobreanu, Seștina și altele⁴⁵.

În afară de localitățile pomenite, din cele trei mici depresiuni nordice, din Depresiunea Giurgeului mai fac parte⁴⁶ orașul Gheorgheni⁴⁷ și comunele Ditrău⁴⁸, Remetea⁴⁹, Lăzarea⁵⁰, Joseni⁵¹, Ciumani (o singură unitate), Suseni⁵² și Voșlăbeni (cu satul component Izvoru Mureșului).

b. Repere în istoria veche

Ținutul estic al Transilvaniei, locuit din cele mai vechi timpuri, a cunoscut civilizația fierului timpuriu (Hallstatt = prima epocă a fierului în Europa, cca 1200-450/300 î.e.n.)⁵³. Numai în perimetrul geografic al actualelor județe Covasna și Harghita au fost identificate peste treizeci de cetăți dacice de tip „dava”, situate mai ales în zona principalelor căi de comunicație⁵⁴. Din secolele III-I î.d.Hr. datează, potrivit datelor furnizate de *Geografia* lui Ptolemeu⁵⁵, cetatea Sangidava⁵⁶, pe care majoritatea autorilor o situează în zona municipiului

⁴⁵ *Ibidem*, p. 14.

⁴⁶ Conform cu *Atlasul județelor din Republica Socialistă România*, EDP, București, 1978, p. 59.

⁴⁷ Orașul Gheorgheni are următoarele subunități administrative: Gheorgheni, Covacipeter, Lacu Roșu, Vargatac, Visafolio. *Județele Românie ...*, p. 300.

⁴⁸ Comuna Ditrău, cu satele sale: Ditrău, Jolotca, Țengheler. *Ibidem*, p. 301.

⁴⁹ Comuna Remetea, cu satele: Remetea, Făgețel, Martonca, Sineu. *Ibidem*.

⁵⁰ Comuna Lăzarea, cu satele: Lăzarea, Ghiduț. *Ibidem*.

⁵¹ Comuna Joseni, cu satele componente: Joseni, Borzont, Bucin. *Ibidem*.

⁵² Comuna Suseni are următoarele sate componente; Suseni, Chileni, Liban, Senetea, Valea Strâmbă. *Ibidem*.

⁵³ *Dicționar de Istorie Veche a României ...*, pp. 316-319, p. 502 (Reci, județul Covasna), pp. 540-541 (Sincrăieni, județul Harghita), p. 157 (Cernatu, județul Covasna).

⁵⁴ Ilie Șandru, *op. cit.*, p. 15.

⁵⁵ Ptolemeu (Claudios Ptolemaios. 100-170 d. Hr.), astronom și geograf grec, a lăsat, în afară de studii de matematică și astronomie, *Γεωγραφική Υφήγησις = Îndreptar Geografic (Geografia)*, în opt cărți, cu un atlas de hărți ale lumii cunoscute până atunci. Dacia și Moesia sunt prezentate în cartea a III-a. *Dicționar de Istorie Veche a României*, pp. 493-494.

⁵⁶ Sangidava, localitate în Dacia, situată, potrivit coordonatelor date de Ptolemeu (*Geografia*, 8:4), în nordul Transilvaniei Centrale. *Dicționar de istorie veche a României ...*, p. 518.

Toplița⁵⁷. Această cetate fusese așezată într-un punct strategic important, la intrarea în defileul Toplița-Deda (spre Vest), de aici se continua drumul spre est, către Borsec – Tulgheș – Piatra Neamț și Târgu Neamț, iar spre sud, traversând întreaga Depresiune a Giurgeului, se ajungea în Depresiunea Ciucului, și de acolo spre Moldova de Mijloc⁵⁸. „Putem afirma că Țara Giurgeului, cum se va numi mai târziu, se prezenta, în regalitatea dacică, ca un leagăn de viață economică și social-politică cu destulă importanță, în vasta întindere a statului condus de Burebista și Decebal, fiind parte dintr-un sistem economic, politico-militar și religios destul de puternic în acea vreme în centrul și sud-estul Europei”⁵⁹. Materialul arheologic rezultat în urma săpăturilor organizate sau întâmplătoare probează această susținere. La Toplița au fost descoperite două lame fragmentate de pumnal, două securi și două fierăstraie, toate de proveniență dacică. La Tulgheș s-au descoperit două inele de bronz, tot dacice, dar și numeroase monede romane, ceea ce atestă schimburile comerciale pe care dacii liberi din această zonă le făceau cu Imperiul Roman⁶⁰.

După cucerirea Daciei (105-106 d.Hr), Sangidava va fi fost preferată de romani, mari iubitori de ape termale și minerale, care aici se găseau din belșug, la Toplița și la Borsec⁶¹.

Populația romanizată de aici a menținut legături economice, sociale și religioase cu ceilalți locuitori din spațiul carpato-moesic. Săpăturile arheologice au dat la iveală la Toplița și la Valea Strâmbă

⁵⁷ „Sangidava (Σανγίδαα), pe valea de sus a Mureșului, cam prin părțile Topliței”. Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria Românilor...*, vol. 1, p. 63; Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor...*, vol. I: „Din cele mai vechi timpuri până la moartea lui Alexandru cel Bun”, vol. II: „De la Mircea cel Bătrân și Alexandru cel Bun până la Mihai Viteazul”, vol. III: „De la moartea lui Mihai Viteazul până la sfârșitul Epocii Fanariote (1601-1821)”, ediție îngrijită de Dinu C. Giurescu, Editura BIC ALL, București, 2007. Aici: vol. I, p. 88. Vasile Pârvan, în *Getica. O preistorie a Daciei*, București, 1926, pp. 242 și 259, afirmase același lucru, că Sangidava era „așezată de Ptolemeu cam prin părțile Topliței, pe valea de sus a Mureșului”. Traian Dușa, *op. cit.*, pp. 24-25, citând și alți autori, susține că Sangidava s-a aflat chiar pe locul actualului oraș Toplița și chiar propune localizarea cetății antice pe Dealul Mănăstirii de la Moglănești. Ilie Șandru, *op. cit.*, p. 15, propune localizarea cetății antice Sangidava lângă orașul Toplița, probabil în perimetrul comunelor Sârmaș și Subcetate.

⁵⁸ Traian Dușa, *op. cit.*, p. 24.

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ Ilie Șandru, *op. cit.*, p. 15.

⁶¹ Traian Dușa, *op. cit.*, p. 25.

monede romane din timpul lui Constantin cel Mare (307-337), împreună cu alte mărturii de epocă. În 1857, cu ocazia săpăturilor arheologice de la Tulgheș, s-au găsit monede cu efigia împăratului roman Iulius Constantinus (337-361). Tot astfel, construcția drumului Toplița – Borsec, în 1872, a prilejuit descoperirea unor monede și sarcofage romane⁶². Avea dreptate Nicolae Iorga când, în călătoria sa prin Secuime, la începutul secolului trecut, spunea: „Odată însă, la marginea acestor munți, a fost un centru însemnat de viață romană, înfipt ca avanpost militar în fața barbarilor încă nesupuși. Și-au avut astfel și romanii, în această «secuime», pe «secuții»⁶³ lor... Săpăturile făcute mai mult la întâmplare au dat la iveală grămezi de monede – și cu chipul lui Traian, iar pe cealaltă parte, mențiunea «Daciei prinse», Dac(ia) cap(tal) – pe lângă lanțe de bronz și alte unelte preistorice... Ce mai aducea cu sine peste străvechii băștinași și această cucerire a lui Traian, care e ținută să fi dat cei mai autentici latini, din care singuri ar fi să ne coborâm noi!”⁶⁴

c. Terminologia latină, slavă și maghiară

Cei ce au studiat și au scris despre Depresiunea Giurgeului și mai ales despre orașul Toplița și împrejurimile sale au constatat bogăția mixtă de toponime, hidronime și microtoponime de origine latină și slavă. Dovadă că în aceste depresiuni din centrul Daciei și apoi din Dacia Romană, prin care treceau drumuri principale spre Răsărit (Moldova de azi), era o populație densă. Peste acești străromâni au venit, în secolele VI-VII, slavii, în migrația lor spre sud, unii așezându-se aici și conviețuind pașnic cu autohtonii, până la asimilarea lor în etnogeneza română.

Sunt numeroase toponimele latine de la nume de arbori: Făgețel, Făget, Frasin, Teiuleț, Plopiș (de la: *fagus*, -i; *fraxinus*, -i; *tilia*, -ae; *populus*, -i). Alte toponime latine: Fundoi, Fundoaia (de la *fundus*, -i = bucată de pământ, proprietate, domeniu); hidronimele: Călimănelul Limpede și Călimănelul Tulbure (de la adjectivele latine: *limpidus*, -a, -um = limpede, curat, transparent și *turbidus*, -a, -um =

⁶² *Ibidem*, p. 27, cu bibliografie în nota 50.

⁶³ Marele istoric face aluzie la rolul pe care l-au avut dintru început secuții, așezați de unguri în această zonă ca să apere granița răsăriteană a Regatului Ungariei.

⁶⁴ N. Iorga, *România cum era până la 1918...*, vol. II, pp. 248-249.

tulburat, răscolit); Bătrâna (vârf de munte) (de la: *veteranus*, -i, care în latina vulgară orientală a dat forma: *betranus* = bătrân, vechi); Secu (de la adjectivul latin *siccus*, -a, -um = uscat, secat, secătuit, deșert); Runc (de la verbul: *runco*, -are = a prăși, a depila, a defrișa) = loc despădurit, defrișat, folosit pentru pășune sau pentru agricultură (vezi și mai sus, nota 42)⁶⁵.

Alături de aceste toponime latine găsim numeroase toponime de origine slavă. Denumirea orașului (municipiului) Toplița (toponim și hidronim⁶⁶) vine de la adjectivul slav *теплый* = cald, călduros, termal, deoarece pe teritoriul lui se află izvoare termale⁶⁷. Așadar, izvoarele termale cu ape minerale alcalino-calcice și magneziene de aici au determinat pe slavi să numească localitatea Toplița (denumire preluată și păstrată și de unguri)⁶⁸, așa cum au fost numite și alte localități de pe teritoriul actual al României⁶⁹, dar și din alte zone cu populație slavă⁷⁰. Iezerul, lacul de munte din Călimani, de origine vulcanică, are denumire slavă⁷¹ (ca și atâtea Iezere din țară⁷²), de la *ózero*, -a = lac. S-a arătat că și micronimele: pripor, tarniță, prelucă, zăpodie, poiană sunt de origine slavă⁷³.

⁶⁵ Toate acestea sunt observate de Traian Dușa, *op. cit.*, p. 28.

⁶⁶ Toplița = izvor, pârâiaș cu apă caldă, care nu îngheață iarna.

⁶⁷ Este și termenul slav *монленуе* = fierbere încetă.

⁶⁸ Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria Românilor...*, vol. I, pp. 180 și 196; Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor...*, vol. I, p. 241.

⁶⁹ Astfel sunt localitățile: Topleț, în județul Caraș-Severin; Toplița, în județul Argeș; Toplița și Toplița Mureșului, în județul Hunedoara; Toplița, în județul Sălaj; Topolița, în județul Neamț (vezi: *Codul poștal al localităților din România...*, vol. I, p. 99); Topolnița, râu și peșteră în județul Mehedinți (*Mic dicționar enciclopedic...*, p. 1660).

⁷⁰ „La Toplița – locul apelor calde; ca la Topolnița, la Sovata, cu lacul încălzit de puteri necunoscute, la Topala sârbească a lui Caragheorghe...” N. Iorga, *România cum era până la 1918...*, vol. II, p. 249.

⁷¹ Traian Dușa, *op. cit.*, p. 28.

⁷² Indicăm câteva localități cu acest nume: Iezer, județul Botoșani, Iezer și Iezerel, județul Vaslui, Iezeru, județul Călărași (*Codul poștal al localităților din România...*, vol. I, p. 50). Amintim și Mănăstirea Iezer, situată la nord de satul Cheia, pe valea cu același nume, pe teritoriul orașului Băile Olănești, județul Vâlcea (*Ce-tățile Credinței. Mănăstiri și schituri din Arhiepiscopia Râmnicului*, Editura Proema, Baia Mare, 2010, p. 191; Arhiepiscopia Râmnicului, *Ghidul mănăstirilor și schiturilor. Ghid pentru pelerini*, Editura „Sfântul Antim Ivireanul”, Râmnicu Vâlcea, 2010, pp. 101-104).

⁷³ Traian Dușa, *op. cit.*, pp. 27-28.

S-au purtat discuții aprinse și îndelungate despre etimologia denumirilor de localități Bilbor și Borsec. În această discuție s-a implicat și Octavian Codru Tăslăuanu⁷⁴. Deoarece amândouă toponimele au componenta „-bor”, unii le-ar vrea de origine slavă⁷⁵, alții, de origine maghiară⁷⁶. Noi, din lipsă de specialitate, nu ne propunem să rezolvăm problema. Dar evidențiem faptul că pentru ambele ipoteze sunt argumente pro și contra.

Octavian C. Tăslăuanu scria: „Când am aflat etimologia slavă a Bilborului am rămas uluit. Cum au ajuns slavii în aceste părți muntoase? Și când? Toplița vecină e tot slavă. Borsecul asemenea. Drăgoiasa peste munți, în Moldova, tot așa”⁷⁷. Numai că Toplița își poartă numele slav din străfundurile istoriei, din timpul etnogenezei românilor, în timp ce Bilbor este o localitate nouă, așa cum recunoaște și Octavian C. Tăslăuanu, când scrie că bătrânii satului își mai aduceau aminte când „Bilborul era un cătun, cu câteva gospodării aciuete prin cele ochiuri de pădure”⁷⁸. Iar dacă în zonă sunt toponime slave și latine, nu înseamnă că alături de ele nu pot exista și toponime maghiare. Chiar comuna Bilbor este așezată lângă muntele Cuizeș (de la termenul unguresc *kuzresz* = graniță⁷⁹), iar în orașul Toplița avem cartierul Moglânești, al cărui nume este, probabil, de proveniență maghiară⁸⁰. Iar dacă toponimului Bilbor îi putem găsi și o probabilită

⁷⁴ Octavian Codru Tăslăuanu (1876-1942), scriitor și publicist, conducătorul revistei „Luceafărul”, s-a născut în Bilbor. Tatăl său, Ioan Tăslăuanu, ca și bunicul său, Teodor Tăslăuanu, au fost preoți greco-catolici în Bilbor. Familia lor își avea originea în Moldova de pe valea Tăslăului, dar se mutase de câteva generații în Toplița. Dovadă că bunicul său, Teodor, este consemnat ca originar din Toplița. Ilie Șandru, *op. cit.*, pp. 22-23 și 129-130; *Șematismul veneratului cler al Arhiepiscopiei Metropolitane Greco-Catolice Române de Alba Iulia și Făgăraș pe anul Domnului 1900. De la Sânta Unire*, Blaș, Tipografia Seminarului Arhiepiscopiei, p. 337; *Dicționar de Literatură Română, Scriitori. Reviste. Curente*, Editura Univers, București, 1979, p. 231; Ioan Lăcătușu et alii, *op. cit.*, p. 470.

⁷⁵ Pentru localitatea Bilbor, din termenii slavi *бop*, -a = pădure de conifere, brădet + *бѣлы* = alb, ar rezulta: pădure albă, brădet alb. Din termenii maghiari: *bél* = inimă, miez + *bor* = vin, ar rezulta: inima vinului, miezul vinului.

⁷⁶ Pentru localitatea Borsec, din termenii maghiari: *bor* = vin + *szé* = scaun, ar rezulta: scaunul vinului.

⁷⁷ Ilie Șandru, *op. cit.*, p. 22.

⁷⁸ *Ibidem*.

⁷⁹ *Ibidem*.

⁸⁰ Moglan = „om mare și voinic, dar prost, necioplit”. Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 314 (fără alte indicații). În limba maghiară, de exemplu, *mogorva* = ursuz, posac.

origine slavă, pentru unul dintre pâraiele care izvorăsc din munții din jurul comunei Bilbor și se varsă în râul Bistricioara⁸¹, pâ râul Borcutului, este mai greu de forțat originea slavă⁸².

Este firesc să ne întrebăm de ce se vorbește de vin în această zonă a apelor minerale carbogazoase. Orașul-stațiune Borsec, cu renumitele sale izvoare de ape minerale, este singura localitate a zonei de care ne ocupăm, în care etnicii maghiari sunt majoritari. Multe familii de unguri de aici au o origine germană, deoarece nemții aduși de stăpânirea ungurească au început exploatarea și valorificarea apelor minerale de aici. Așadar, este și normal să ne întâlnim aici cu terminologie maghiară⁸³. Despre efectul miraculos al apelor minerale, care au aspectul unui vin în fierbere, o legendă spune că un cioban, care își păștea turmele prin acești munți, a descoperit efectul miraculos al apelor ce țâșneau din străfundul pământului. Aceiași efect miraculos l-a descoperit și călătorul cronicar italian Francesco Massaro, la începutul secolului al XVI-lea. Vorbind despre apa minerală de la Borsec, el îi scria secretarului dogelui Veneției: „Mi s-a părut un vin bun, ales, mi s-au suit la cap fumurile de beție”⁸⁴. De aceea, nu ne miră faptul că singurul curs de apă ce străbate Depresiunea Borsec, un afluent al râului Bistricioara, se numește Pârâul Vinului⁸⁵. Numai că ne întrebăm de ce *Borsec* trebuie să se traducă prin: „scaunul vinului”? În zonă avem toponimele Secu și Gura Secului. În Secuime găsim și pârâul cu denumirea ungurească *Székaszó*⁸⁶, *adică în românește „pârâul sec”, partea ultimă a numelui unguresc fiind chiar traducerea celei dintâi, adică a cuvântului „sec”*⁸⁷. De ce n-ar fi și în cazul orașului-stațiune Borsec o preluare în maghiară a toponimului românesc „Sec”?

Toponimia din Depresiunea Giurgeului și din împrejurimile de care ne ocupăm este de origine latină (românească), slavă sau maghiară, potrivit epocilor istorice în care ea a fost implementată.

⁸¹ Aceste pâraie sunt: Răcila, Borcutului, Iuteș, Vămanu, Lupului, Dobreanu, Seștina și altele. Ilie Șandru, *op. cit.*, p. 14.

⁸² Borcut, de la termenii maghiari *bor* = vin și *cút* = fântână, dă traducerea: fântâna vinului, adică izvor de apă minerală.

⁸³ Ilie Șandru, *op. cit.*, p. 22.

⁸⁴ *Ibidem*.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 14.

⁸⁶ În limba maghiară: *aszni* = „a usca”; *aszott* = „uscat”; *aszalni* = „a seca”; *aszály* = „secetă”.

⁸⁷ Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor...*, vol. I, p. 241.

d. Țara Giurgeului

Așa cum am arătat și mai sus, Ștefan Pascu spune că depresiunile, „meterezele” Carpaților – între care și Depresiunea Giurgeului – formează „adevărate țări», cu o viață umană neîntreruptă din cele mai vechi timpuri până azi”⁸⁸.

Toplițeanul Traian Dușa (iată cât de frumos stau alături un nume de botez roman și un nume de familie slav), care s-a ocupat cu pasiune de problemă, constată că despre „Țara”⁸⁹ Giurgeului” s-au ocupat și au scris și alți autori de renume. Primul care a considerat Depresiunea Giurgeului „o țară”, alături de alte asemenea „țări”, a fost savantul român de reputație mondială, marele geograf George Vâlsan (1885-1935). El spune: „Astfel de depresiuni care, mai ales în Transilvania, iau o extensiune considerabilă, ajungând adevărate țări (Țara Hațegului, Țara Oltului, Țara Bârsei, Trei Scaune, Ciceiurile, Giurgeu), sunt relativ intens populate, tocmai pentru că locuitorii pot folosi nu numai pământul șes al depresiunii, ci și muntele vecin”⁹⁰. Iar geograful transilvănean Tiberiu Morariu (1905-1982), referindu-se la depresiuni, între care și Giurgeu, afirmă că acestea pot fi „numite pe drept cuvânt țări, cu urme de viață neîntreruptă, din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre”⁹¹.

Așadar, Țara Giurgeului, străveche realitate administrativ-teritorială românească, și-a îndeplinit pe deplin în istorie rolul ei social, economic și spiritual. Abia așezarea aici a secuilor a adus mari schimbări în evoluția normală a acestei „țări” românești.

⁸⁸ Ștefan Pascu, *op. cit.*, vol. II, p. 10.

⁸⁹ Aceste „țări” erau un fel de mici state, mai mult sau mai puțin autonome, unități politico-administrative locale, situate de obicei în câte una din așa-numitele depresiuni peri- sau intracarpatică”. I. Conea, *Țara Loviștei. Geografia istorică*, București, p. 47, apud Traian Dușa, *op. cit.*, p. 30.

⁹⁰ G. Vâlsan, *Transilvania în cadrul unitar al poporului român și statului român. Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul*, vol. I, 1929, p. 151, apud Traian Dușa, *op. cit.*, p. 30.

⁹¹ Tiberiu Morariu, *Caracterizarea geografică a teritoriului Republicii Populare Române*, în *Istoria României*, vol. I, București, 1960, p. XVIII, apud Traian Dușa, *op. cit.*, p. 30.

IV. Secuții. Țara secuilor. Scaunele lor. Scaunul Ciucului cu filiile

Secuții. Problema originii secuilor a rămas încă fără răspunsuri clare și categorice. Toți cronicarii maghiari: Anonymus⁹², Simon de Keza⁹³, *Cronicon Pictum Vindobonense*⁹⁴ și alții, până în secolul al XVI-lea, susțin că secuții sunt rămășițe ale hunilor⁹⁵. Și cronicarii medievali din secolele următoare au susținut, fără echivoc, originea hunică a secuilor. Anton Verancsics (Verancius)⁹⁶, pe la mijlocul secolului al XVI-lea, sintetizând opiniile, susținea că în vremea sa nimeni nu se îndoia de originea hunică a secuilor⁹⁷.

Istoriografia secolului al XVIII-lea, impregnată de un oarecare spirit modern, a elaborat mai multe teorii, așezând alături de teoria hunică pe cea pecenegă, maghiară, cumană, avară, gepidă etc. Din această confuzie au încercat să iasă istoricii mai noi, formulând o teorie de „compromis necompromișător”, care pare destul de verosimilă: secuții sunt o populație rezultată din amestecul rămășițelor mai multor populații călărețe: huni, avari, cazari, pecenegi, toate făcând parte din marea familie a popoarelor *türcc*⁹⁸.

⁹² Anonymus (sec. XII), nume sub care este cunoscut notarul regelui ungar Bela III (1172-1196). Autor al cronicii *Gesta Hungarorum* („Faptele ungarilor”), care atestă existența populației românești în Transilvania, organizată, înainte de venirea ungarilor, în formațiuni statale, conduse de Menumorut, Glad și Gelu. *Mic dicționar enciclopedic...*, p. 1040.

⁹³ Simon de Keza, cronicar maghiar din a doua jumătate a secolului al XIII-lea, născut în Bihor și trăitor printre români. Se pare că a fost canonic al Episcopiei Catolice de Oradea. Și-a scris cronică în 1282-1285 și și-a intitulat-o și el *Gesta Hungarorum*. Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I, Cluj, 1972, pp. 22, 23, 25, 53; Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Românești din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș până în 1918*, Cluj-Napoca, 1992, p. 59.

⁹⁴ *Cronica Vieneză Pictată* = cronică privind istoria maghiarilor. Cuprinde informații despre poporul român și, în special, despre conflictul din 1330 dintre Basarab I (1310-1352), domnul Țării Românești, și Carol I Robert (1308-1342), regele Ungariei; cuprinde circa 300 de miniaturi, care completează narațiunea. *Mic dicționar enciclopedic...*, p. 1178.

⁹⁵ Ștefan Pascu, *op. cit.*, vol. I, pp. 105-106.

⁹⁶ Anton Verancsics (1504-1573), umanist, prelat și om politic ungar. Scrierile sale, în care se ocupă îndeosebi de istoria Ungariei (începând din 1490, moartea lui Matei Corvin), cuprind informații referitoare la români. *Mic dicționar enciclopedic...*, p. 1697.

⁹⁷ Ștefan Pascu, *op. cit.*, vol. I, p. 106.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 107.

O altă problemă mult discutată în istoriografie a fost aceea a numelui secuilor. S-au emis mai multe ipoteze, printre care aceea că își trag numele de la organizarea lor administrativ-teritorială în scaune (scăunală) (*szék* = „scaun”; *székely* = „secui”)⁹⁹; altă ipoteză susține că „secui” ar însemna „paznic”, „păzitor” (al munților, al cetăților, al marginilor), secuii fiind întâlniți îndeplinind astfel de ocupații în diferite părți ale Ungariei și Transilvaniei¹⁰⁰. Altă opinie susține că „secui” ar însemna, în limba turcă, „fugar”, iar o alta susține că ar însemna „om de neam ales, nobil”¹⁰¹.

Secuii au participat, împreună cu ungurii, la ocuparea Panoniei, în 895-896. Au locuit o vreme în Bihor, iar când cucerirea maghiară se întinde și peste Transilvania, secuii se găesc mereu cu un pas înainte, pentru a scăpa de amenințarea feudalizării, oprindu-se pentru un scurt timp în părțile Târnavelor. Când stăpânirea maghiară ajunge și aici, secuii fac un nou pas înainte, și ultimul, spre est, până la linia Subcarpaților răsăriteni, pe la începutul secolului al XIII-lea. Nemaiputând înainta spre răsărit, deoarece teritoriile est-carpatică erau dominate de cumani, secuii se opresc și ajung la o înțelegere cu regalitatea ungară. Înțelegerea s-a întemeiat pe interesul reciproc al celor două părți: secuii vor îndeplini slujba de paznici ai frontierelor, iar statul maghiar le recunoaște modul lor liber de viață, la care secuii țineau atât de mult¹⁰². Secuii au deprins

⁹⁹ Această ipoteză este infirmată de faptul că secuii sunt menționați în Panonia, Bihor, Transilvania, Maramureș, cu mult înainte de organizarea lor scăunală, din secolul al XIV-lea. Ștefan Pascu, *op. cit.*, vol. I, pp. 107-108; Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor...*, vol. II, p. 290. Noi credem că așa cum nu are ce căuta cuvântul „scaun” (*szék*) în numele secuilor, tot așa nu are ce căuta nici în toponimul Borsec.

¹⁰⁰ Ștefan Pascu, *op. cit.*, vol. I, p. 108. Am văzut că acestei ipoteze se alătură și Nicolae Iorga (*România cum era până la 1918*, vol. II, pp. 248-249), iar, mai nou, și Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor*; vol. I, pp. 235-236.

¹⁰¹ Ștefan Pascu, *op. cit.*, vol. I, p. 108.

¹⁰² *Ibidem*, pp. 108-112; și vol. IV, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1989, p. 92; Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Românești din Transilvania...*, p. 78. În această zonă a rămas marea masă a secuilor. Totuși unii au trecut Carpații, împreună cu țărani români, fie în Țara Românească, fie în Moldova. În Țara Românească a existat un județ, Săcuieni, între județele Prahova și Buzău, cu centrul în târgul Săcuieni, amintit documentar pentru prima dată în 1431. În cele douăzeci și șapte de sate erau exclusiv sau în bună parte locuitori secuii și români veniți din Transilvania. Constantin C. Giurescu, *Transilvania în istoria poporului român...*, pp. 48-49. Secuii și sașii fugiți din Transilvania în Moldova de frica feudalizării sunt atestați pe teritoriul Episcopiei Catolice a cumanilor. Ștefan Pascu, *op. cit.*, vol. I, pp. 146, 459.

limba maghiară, de altfel ușor de învățat, înrudită cu limba lor, ambele făcând parte din aceeași mare familie a limbilor turcice. Au deprins și unele obiceiuri ale maghiarilor, mai puțin modul de viață feudal al societății maghiare¹⁰³. Din toate cele spuse până acum rezultă clar că ungurii nu i-au considerat pe secui ca fiind de-ai lor, ci i-au considerat ca pe niște aliați, greu de supus și de stăpânit, fiind obligați să-i îngăduie să locuiască în același regat, dar în zone deosebite și cu mod de viață deosebit.

Așezați la hotarul de răsărit al Transilvaniei, secuii au găsit aici o numeroasă populație românească, organizată în obști sătești încă libere, formând cnezate și voievodate, cu organizare militară¹⁰⁴. Cronicarul maghiar Simon de Keza arată că secuii nu trăiau în câmpia Panoniei, cu ungurii, ci împreună cu românii, în munții de margine, unde, amestecați cu românii, secuii au învățat scrierea acestora¹⁰⁵.

Țara secuilor. Teritoriul din estul Transilvaniei în care au fost așezați secuii la începutul secolului al XIII-lea a început să se numească „Țara secuilor”¹⁰⁶. Așa cum arată și cronicarii lor, ei locuiau aici împreună cu românii și conviețuirea era pașnică. Dar secuii au dat numele lor acestui teritoriu. De ce? Nu pentru că erau majoritari. Ci pentru că erau oamenii stăpânirii oficiale, ai regalității ungare. Aveau o înțelegere oficială cu regalitatea, cu avantaje reciproce. Românii erau sub ocupație străină, fiind nemulțumiți de faptul că li se răpise țara. Ei nu aveau cu regalitatea nici o înțelegere, nici o recunoaștere, nici un avantaj. Iar când nu au mai putut suporta nedreptățile și împilările, mulți dintre ei s-au secuizat. În secolele

¹⁰³ Ștefan Pascu, *op. cit.*, vol. I, p. 110

¹⁰⁴ *Ibidem*, pp. 114-115.

¹⁰⁵ *Non tamen in plano Pannoniae, sed cum Blackis in montibus confinii sortem habuerunt, unde Blackis commixti literis ipsorum uti perhibentur.* Ștefan Pascu, *op. cit.*, vol. I, pp. 51-52.

¹⁰⁶ Printr-un document din anul 1222 (înainte de 7 mai) și prin altul din 19 decembrie 1222 (Roma, Lateran) cavalerii teutoni așezați de regalitatea ungară în Țara Bârsei aveau privilegiul de a trece cu bunuri materiale, fără a fi vămuiți, prin „țara secuilor” și prin „țara românilor” (*per terram Sicularum et per terram Blacorum*). *Documente privind Istoria României*, veac. XI, XII și XIII, C. Transilvania, vol. I, (1075-1250), București, EAR, 1951, doc. nr. 130, pp. 182-184 și doc. nr. 134, pp. 187-188; Țara secuilor era prin părțile Ciucului și Trei-Scaunelor, iar Țara Românilor, încă necucerită de unguri, era Țara Făgărașului. Ștefan Pascu, *op. cit.*, vol. I, pp. 125-126, 140 și 146.

XIV și XV românii băștinași s-au contopit în masa secuilor¹⁰⁷, ca să aibă aceleași drepturi cu secuii. Am văzut că Nicolae Iorga declara sugestiv: „în care (în neamul secuilor) s-au înecat atâția dintre ai noștri”¹⁰⁸. La acest proces de deznaționalizare au rezistat mai bine, după cum vom vedea și în cele ce urmează, comunitățile românești din nordul zonei, care formează un adevărat bastion românesc și ortodox pe Mureșul Superior¹⁰⁹. La această rezistență au contribuit și permanentele relații ale românilor din Țara Giurgeului cu frații lor din Moldova¹¹⁰.

Ar trebui să recunoască secuii că în secolele următoare, în urma primului val de secuizare a românilor conviețuitori, prin venele strămoșilor lor a curs și destul sânge românesc. Sunt aici și sunt în țara lor nu numai pentru faptul că au fost aduși și așezați aici de ungurii cuceritori, ci și pentru faptul că și-au amestecat sângele cu al românilor băștinași. De aceea, inima lor trebuie să bată spre Carpați, spre România, nu spre Budapesta. Să nu uite secuii că au fost alungați din Câmpia Panonică, la cucerirea căreia contribuiseră, că au fost mereu împinși la margine, marginalizați. În *Unio trium nationum* (Uniunea celor trei „națiuni”) din 1437¹¹¹ și, ori de câte ori a fost vorba de națiunile oficiale (recepte) din Transilvania, secuii au fost nominalizați totdeauna pe poziția a treia, după sași. Iar dacă azi sunt acceptați și iubiți de unguri și socotiți că au sânge unguresc, în spatele acestei atitudini se ascund altfel de interese.

Scaunele secuilor. Până la ocuparea Ardealului de unguri, românii din această țară românească și-au avut organizarea teritorială proprie, în cnezate, voievodate, țări. Împărțirea administrativă a întregii țări ocupate de unguri are loc în timpul dinastiei arpadiene; în a doua jumătate a secolului al XII-lea se constată în întreaga Ungarie 72 de comitate. În Ardealul propriu-zis au fost în epoca arpadiană șapte comitate, și anume: Alba, Clujul, Dăbâca, Solnocul

¹⁰⁷ Ilie Șandru, *op. cit.*, p. 18; Traian Dușa, *op. cit.*, p. 30.

¹⁰⁸ N. Iorga, *România cum era până la 1818...*, vol. II, p. 249.

¹⁰⁹ *Ibidem*, pp. 18-19.

¹¹⁰ Traian Dușa, *op. cit.*, p. 30.

¹¹¹ Ștefan Pascu, *op. cit.*, vol. I, pp. 254-255; Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria Românilor...*, vol. 2: „De la mijlocul secolului al XIV-lea, până la începutul secolului al XVII-lea”, ESE, București, 1976, pp. 60-61. Deci secuii erau considerați națiune deosebită de cea ungară.

dinlăuntru, Turda, Târnava și Hunedoara, plus două districte: Făgărașul și Chioarul (Kövár)¹¹². În partea de miazănoapte a Ardealului era comitatul Maramureșului, menționat ca atare în secolul al XIV-lea. Spre apus, înspre Tisa, sau, cum s-a spus mai târziu, în părțile „reaplicate”, au fost trei comitate: Solnocul de Mijloc, Crasna și Zarandul. Vecine cu acestea erau comitatele Bihor și Satmar. În sfârșit, în Banat și în părțile de miazăzi ale Țării Crișurilor au fost comitatele: Arad, Cenad, Caraș, Haran, Cuvin și Banatul de Severin¹¹³. La aceste unități administrative se adaugă scaunele săsești¹¹⁴ și secuiești.

Numărul scaunelor secuiești a variat la început: în 1562, el e stabilit la cinci, și anume: Odorheiul (Udvarhely), Trei Scaune, alcătuit, după cum îl arată și numele, din reunirea a trei asemenea formațiuni (Sepsy, Kézdy și Orba), la care s-a adăugat apoi o a patra: Miklosvar, Ciucul (Csik), cu Giurgeul și Cașinul, Mureș-Oșorheiul (Maros-Vásárhely) și Arieșul (Aranyos)¹¹⁵. Scaunul Ciuc forma la început o singură unitate politico-administrativă, sub numele de scaunul Ciuc, Gheorghieni și Cașin. Mai târziu, s-au desprins din scaunul Ciuc unele teritorii, devenind scaune filii (filiale) ale scaunului Ciuc: Cașin, în 1397, și Gheorghieni, în 1403, iar la mijlocul secolului al XVI-lea scaunul Ciuc se împarte în două: scaunul Ciuc de Jos și scaunul Ciuc de Sus, care cuprinde și scaunele filiale (filii) Gheorghieni și Cașin¹¹⁶. De scaunul filial Gheorghieni depindeau administrativ-teritorial și românii din Țara Giurgeului.

V. Românii ortodocși din Țara Giurgeului și legăturile lor cu Moldova

După ocuparea teritoriului lor de regalitatea ungară și după așezarea în zonă a secuilor, se consideră că românii de aici, împreună cu cumanii și secuii, depindeau oficial, din punct de vedere

¹¹² Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. II, p. 290.

¹¹³ *Ibidem*.

¹¹⁴ Scaunele săsești erau, după mărturia lui Nicolae Olahul – român de origine, ajuns arhiepiscop de Strigoniu și cancelar – în 1536, șapte: Sibiul (Hermanstadt), Sebeșul Săsesc (Mühlbach), Sighișoara (Schässburg), Orăștia (Broos), Vințul (Winz), Mediașul (Mediasch) și Biertanul (Birthälm). La acestea se mai adaugă două „districte”: al Bistriței și al Coroanei, adică al Brașovului. Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. II, p. 290.

¹¹⁵ Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. II, p. 290.

¹¹⁶ Ștefan Pascu, *op. cit.*, vol. IV, p. 100.

religios, de Episcopia de Milcov (a Milcoviei)¹¹⁷. Episcopia catolică a Milcoviei (a cumanilor) a luat ființă în 1228, prin osteneala arhiepiscopului maghiar de Esztergom. Cumanii care primeau creștinismul de confesiune catolică se aflau pe teritoriul Moldovei, iar reședința episcopiei lor se afla în Milcovia, undeva pe cursul mijlociu al Milcovului¹¹⁸. Episcopia a fost distrusă de invazia tătară, în 1241. Ea a mai figurat doar cu numele în statisticile papalității¹¹⁹, probabil până în 1441¹²⁰. Dar tocmai actele referitoare la această episcopie ne aduc informația că românii din Moldova își aveau episcopii lor ortodocși, cărora li se supuneau, și nicidecum celor catolici ai episcopiei cumanilor. Pe 14 noiembrie 1234, Papa Grigorie al IX-lea scria principelui de coroană Bela, fiul și coregentul regelui Andrei II al Ungariei, viitorul rege Bela IV: „După câte am auzit, în episcopia cumanilor se află niște popoare care se numesc valahi, care, deși se socotesc creștini, totuși, având rituri și obiceiuri diferite, săvârșesc fapte potrivnice acestui nume. Căci nesocotind Biserica romană, nu primesc tainele bisericești de la venerabilul nostru frate, episcopul cumanilor, care e în fruntea diecezei de acolo, ci de la oarecari falși (pseudo) episcopi, care țin de ritul grecilor (ortodocși, n.n.)”¹²¹. Acestor episcopi de rit grecesc (ortodocși) li se supuneau toți românii de o parte și de alta de Carpați, deci și cei din Țara Giurgeului, de care ne ocupăm. Referindu-se la acești români, *Șematismul* veneratului cler greco-catolic recunoaște că: „Încetând a mai exista episcopia de Milcov la anul 1441, românii (din «districtul»¹²² Giurgeului), care au rămas credincioși neamului și legii

¹¹⁷ *Șematismul veneratului cler...*, pp. 232-233. Chiar dacă regalitatea ungară voia ca aceste teritorii să depindă de Episcopia Catolică de Milcovia, românii erau ortodocși. Autorii *Șematismului* strecoară tendențios această informație.

¹¹⁸ Constantin C. Giurescu credea că se afla pe teritoriul actualului oraș Odo-bești. Vezi: Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. 1, pp. 214, 247.

¹¹⁹ Pr. prof. Gheorghe I. Moisescu et alii, *op. cit.*, vol. I, pp. 130-139; Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. 1, p. 214; Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. 1, ediția a doua, pp. 241-242.

¹²⁰ *Șematismul veneratului cler...*, pp. 332-333.

¹²¹ Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. 1, ediția a doua, pp. 242-243. Vezi și: Pr. prof. Gheorghe I. Moisescu et alii, *op. cit.*, vol. I, p. 137; Constantin C. Giurescu, *Transilvania în istoria poporului român...*, p. 47.

¹²² District = unitate administrativ-teritorială a Bisericii greco-catolice din Transilvania.

lor, au început să depindă în cele eclesiastice de la episcopii din Moldova ... Din Moldova își primeau preoții; acolo, pe la schiturile și mănăstirile Neamțului își câștigau preoții cunoștințele de lipsă”¹²³.

Dacă am lua în parte fiecare localitate din zonă, fiecare parohie românească, am constata legături străvechi și trainice cu Moldova.

Localitatea Bilbor apare locuită de români „imigrați din Moldova”, așa cum mărturisește *Lexikon*-ul austriacului Ignaz Lenk von Treuenfeld, apărut la Viena în 1839¹²⁴. Despre Parohia Bilbor, convertită la greco-catolicism abia în 1794, se spune: „Până în 1794 depindea în cele bisericești de la Episcopia Neamțului (sic ?!)”¹²⁵ din Moldova¹²⁶. Și primul preot greco-catolic, convertit odată cu parohia, era Petru Dobrean¹²⁷, ai cărui strămoși erau veniți din Moldova, din localitatea Dobreni, din ținutul Neamț. În zona Giurgeului și împrejurimile de care ne ocupăm găsim multe nume de familie Dobrean, nume care au trecut și în toponime sau hidronime¹²⁸. Iar când poverile și necazurile au fost greu de suportat, mulți români din Bilbor s-au refugiat tot în Moldova, pe întreg parcursul secolului al XIX-lea¹²⁹.

Localitatea Tulgheș este atestată documentar în 1790. În 1794 s-au stabilit aici un grup de moldoveni, iar, în 1797, 24 de români, capi de familie, din Tulgheș; într-o petiție adresată oficialităților scaunului Ciuc, spuneau că ei sunt „din Moldova, de pe pământ turcesc”, și fiecare are soție și mulți copii¹³⁰. Că localitatea Tulgheș era locuită de români, o spune și austriacul Ignaz Lenk von Treuenfeld, în *Lexikon*-ul său din 1839¹³¹. Unii dintre aceștia, nemulțumiți de condițiile sociale, se întorceau în Moldova. Sunt menționate emigrări ale românilor din Tulgheș și din împrejurimi (Bicaz, Bilbor, Valea Jidanului), în 1805, 1819, 1831¹³². Românii din Tulgheș au fost

¹²³ *Șematismul veneratului cler...*, pp. 332-333.

¹²⁴ Ioan Lăcătușu et alii, *op. cit.*, p. 467.

¹²⁵ Nu ar trebui să ne mire faptul că Mănăstirea Neamț din Moldova avea pentru românii ortodocși ardeleni prestigiul unei episcopii.

¹²⁶ *Șematismul veneratului cler...*, p. 337.

¹²⁷ *Ibidem*.

¹²⁸ De exemplu, pâraul Dobreanu de pe teritoriul comunei Bilbor, afluent al Bistricioarei.

¹²⁹ Ioan Lăcătușu et alii, *op. cit.*, p. 467.

¹³⁰ *Ibidem*, p. 668.

¹³¹ *Ibidem*.

¹³² *Ibidem*.

convertiți la Uniație în anul 1800, când li s-a organizat și parohia greco-catolică. Printre preoții slujitori s-a numărat, în secolul al XIX-lea, între 1838 și 1901, preotul Mihai Dobreanu, născut în Subcetate, în 1914¹³³, urmaș al Dobrenilor fondatori ai localității, așa cum vom vedea din cele ce urmează.

Localitatea Corbu, atestată documentar în 1770, sub denumirea Valie Korbului (Valea Corbului), numită apoi de unguri Hollo (Corbu), era locuită de „români imigrați din Moldova”, cum recunoaște în *Lexikon*-ul său Ignaz Lenk von Treuenfeld, în 1839¹³⁴. Ca și în Tulgheș, și aici, toponimia este românească¹³⁵. Sunt consemnate familii cu numele Dobreanu și Răucescu¹³⁶ (din Răucești-Neamț). Și de aici mulți români nemulțumiți au emigrat înapoi în Moldova în secolul al XIX-lea¹³⁷.

Toplița, cea mai importantă localitate românească de pe cursul superior al Mureșului, era în 1785 un sat iobăgesc, locuit de 225 de familii de iobași români, pe moșiile a 22 de mari latifundieri unguri. Toți locuitorii erau români, deși administrația ungară încerca să le maghiarizeze numele unora: Antal, Deac, Hajdu. Dar numele de botez și în transcrierea maghiară rămâneau românești: Toagyer, Juvon, Gligoraș (Toader, Ion, Grigoraș). Până în 1918, denumirea oficială a localității a fost Toplița Română (recunoscută și în redarea oficială ungară: Olah Toplicza). În 1861, toplițenii hotărârau printr-un „protocol” „alegerea limbii române de limbă oficială în toate afacerile trebilor comunității”, precizând că „de astăzi înainte toate Protocoalele și toate corespondențele numai în limba noastră maternă română să le poarte...”¹³⁸. Câți dintre locuitorii Topliței erau emigranți moldoveni? Probabil că mulți. Dar aici a fost o zonă de locuire românească permanentă și străveche, unde secuizarea nu a avut spor. Aici vorbim de „românime”, așa cum am văzut că recunoștea și Nicolae Iorga. Pe la mijlocul secolului al XIX-lea, etnicii maghiari reprezentau doar 7,7% din populația localității. Ei s-au stabilit în număr mai mare aici după 1900, odată

¹³³ *Ibidem*, p. 670.

¹³⁴ *Ibidem*, p. 485.

¹³⁵ *Ibidem*.

¹³⁶ *Ibidem*, p. 487.

¹³⁷ *Ibidem*, p. 485.

¹³⁸ Ilie Șandru, *op. cit.*, pp. 20-21.

cu apariția celor dintâi fabrici de cherestea¹³⁹. Am arătat mai sus că, probabil la cumpăna dintre secolele XVII-XVIII, venise aici din Moldova familia Tăslăuanu, familie care a dat pentru Toplița și pentru localitățile din jur mai mulți preoți și dascăli. Chiar dacă părintele Ioan Tăslăuanu, tatăl scriitorului și publicistului Ioan C. Tăslăuanu, ajunsese preot greco-catolic în Bilbor, „sufletul său, originar din Moldova, se uita mai cu drag spre Mitropolia Iașului, decât spre Mitropolia Blajului”, cum scria fiul său¹⁴⁰. Dar legăturile Topliței cu Moldova au fost mult mai vechi și mai statornice, așa cum vom vedea în paginile ce urmează.

Interesantă este și dezbaterea referitoare la numele localității și la originea populației din Voșlobeni, din Depresiunea Giurgeului. O legendă consemnată de folcloristul Ion Pop Reteganul (1853-1905) spune că numele satului ar proveni de la primul întemeietor, un român cu un picior de fier (în limba maghiară: *vas* = fier + *láb* = picior)¹⁴¹. Dar istoricul regiunii, profesorul Teodor Chindea (în *Contribuții la istoria românilor din Giurgeul Ciucului*, Gheorgheni, 1930) afirmă că numele satului Voșlobeni ar fi o derivație de la numele satului Oșlobeni din județul (ținutul) Neamț, de unde ar fi venit primii locuitori, aduși de contele Lazar din Lăzarea (localitate la nord-vest de Gheorgheni), pentru a lucra pe domeniul său. Originea moldovenească a satului este susținută și de tradiția locală. Ca și localitățile din jur, Voșlobeni a depins bisericește de Moldova. Un antimis al bisericii¹⁴² din localitate arată că ea a fost sfințită în 1714, de Episcopul Sava de la Roman (1713-1718)¹⁴³. Însemnarea de pe antimis este: „Szaba Episzkop Romaneszk. Vleat 7222 (1714)”¹⁴⁴. Cercetări recente întăresc acest adevăr și arată că satul Voșlobeni a luat ființă prin emigrarea românilor de pe moșia Oșlab (Oșlobeni)¹⁴⁵

¹³⁹ *Ibidem*.

¹⁴⁰ *Ibidem*, p. 23.

¹⁴¹ *Ibidem*, p. 123.

¹⁴² Probabil biserică nouă, deoarece în 1650 localitatea era consemnată ca sat românesc cu biserică ortodoxă, așa cum vom vedea puțin mai jos.

¹⁴³ *Ibidem*, p. 123. Nicolae Iorga spunea, la începutul secolului trecut: „Peste culmi, într-o țară unde românimea e așa de legată de-a noastră, având de la vladica de Roman și vechile antimise ale bisericilor...”. N. Iorga, *România cum era până la 1918...*, vol. II, p. 246.

¹⁴⁴ Ioan Lăcătușu et alii *op. cit.*, p. 137.

¹⁴⁵ Chiar un cercetător maghiar, Veszely Karoly, în lucrarea *Erdelyi Egybazzortenekmi Adatok (Date despre istoria bisericească a Ardealului)*, menționează proveniența slavă a denumirii Oșlab. Vezi: Ioan Lăcătușu et alii, *op. cit.*, p. 684.

din ținutul Neamț, moșie ce a aparținut Mănăstirii Neamț, dăruită în anul 1518 de Ștefăniță Voievod (1517-1527), nepotul lui Ștefan cel Mare¹⁴⁶. Sunt cunoscute relațiile de prietenie între Domnitorul Petru Rareș (1527-1538; 1541-1546) și familia contelui Lazar, la care domnul moldovean a poposit de câteva ori. Aceste legături de prietenie au fost consemnate și de cronicarul Grigore Ureche în *Letopisețul Țării Moldovei*¹⁴⁷. *Așa se face că bunele relații ale domnului moldovean cu contele Lazar au făcut să vină și să se stabilească pe domeniul acestuia mulți moldoveni din Oșlobeni și din alte localități din zona Neamțului. Printre numele de familie mai frecvente ale localnicilor din Voșlobeni sunt: Blaga, Bucur, Borda, Branea, Ciubotariu, Dobreanu, Țepeluș, Urzică etc.*¹⁴⁸, *majoritatea regăsindu-se până azi și în localitățile din zona Neamțului*¹⁴⁹. *Iar familia Dobrean (din Dobreni, ținutul Neamț) vine să întărească ideea emigrării moldovenilor nemțeni în Țara Giurgeului, deoarece localitățile Dobreni*¹⁵⁰ și Oșlobeni din județul Neamț sunt localități vecine.

¹⁴⁶ Ioan Lăcătușu et alii, *op. cit.*, p. 684. Localitatea Oșlobeni, pe Cracău, este atestată documentar pentru prima dată pe 8 martie 1442. Cf. *DIR*, A. Moldova, veacul XIV, XV, vol. I, doc. 215, p. 179. Oșlobenii s-a menținut ca metoh al Mănăstirii Neamț până în secolul al XIX-lea. Vezi: Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 622. Și biserica veche, de lemn, din localitate, înlocuită cu alta în 1871, au fost construite cu ajutorul Mănăstirii Neamț. Pr. Dumitru Ailincăi, Pr. Ciprian Timofte, Prof. Mihail Apăvăloae, *Istoricul Protopopiatului Piatra Neamț. Studiu monografic și istoriografic*, Editura Trinitas, Iași, 2009, p. 290.

¹⁴⁷ Ioan Lăcătușu et alii, *op. cit.*, p. 684; Ilie Șandru, *op. cit.*, p. 127; Conf. Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, Texte stabilite, studiu introductiv, note și glosar de Liviu Onu, ES, București, 1967, pp. 138-139.

¹⁴⁸ Ilie Șandru, *op. cit.*, p. 123.

¹⁴⁹ În urma unui succint sondaj, am constatat că nume de familie Blaga se află în Vânători-Neamț, în Târgu Neamț, Bodești, Roznov, Săvinești; familii cu numele Dobreanu găsim în Dobreni, în Târgu Neamț, Piatra Neamț etc.; familii cu numele Urzică sunt multe în Vânători-Neamț, apoi în Grumăzești, Târgu Neamț, Piatra Neamț etc.

¹⁵⁰ Localitatea Dobreni din ținutul Neamț este atestată documentar pentru prima dată pe 11 iulie 1428, printre satele donate de Alexandru cel Bun (1400-1432) Mănăstirii Bistrița. *DIR*, A. Moldova, veacul XIV, XV, vol. I (1384-1475), EAR, București, 1954, doc. 77, pp. 66-67. Vezi și doc. 151, din 12 aprilie 1436, pp. 122-123. Poate în secolul al XVII-lea, cu un nou val de migrație (după cel din timpul lui Petru Rareș), să fi trecut munții Dobrenii și alți moldoveni din ținutul Neamț, pentru a se așeza în zona Giurgeului și în împrejurimi.

Localitatea Voșlobeni este atestată documentar în 1630, dar documentul îl pomenește pe contele Lazar din Lăzarea¹⁵¹, împingând vechimea ei cu un secol în urmă, așa cum s-a afirmat și în cele de mai sus. Apoi este pomenită, în 1650, ca sat românesc cu biserică ortodoxă¹⁵², și în 1677 când, așa cum am mai arătat, un cercetător maghiar menționează proveniența slavă a denumirii¹⁵³. Considerăm suficiente și interesante argumentele care probează că localitatea Voșlobeni-Harghita a fost întemeiată de emigranți moldoveni din Oșlobeni¹⁵⁴-Neamț.

Să poposim puțin și la localitatea Joseni (Alfalău)¹⁵⁵, din aceeași depresiune a Giurgeului, la vest de Voșlobeni și Suseni. Prima atestare documentară: 1567¹⁵⁶. Într-o conscripție din anul 1748 se dă lista românilor din localitate (vreo 246 de persoane), cu numele de familie și de botez în grafie maghiară. Dar remarcăm frumoasele nume românești: Gafița, Nastasia, Nistor, Radu, Tudor, Crăciun, Bucur, Cristina, Vasile, Paraschiva, Anuța, Florea, Bârsan, Sofronia, Istrate etc.¹⁵⁷.

În 1760, preotul romano-catolic din Alfalău, într-o însemnare pe o carte, scria cuvinte jignitoare despre românii din localitate. Redăm în întregime textul însemnării în limba latină¹⁵⁸, cu traducerea în notă: „*Parochiani mei, omnes sunt siculicae nationis; lingua et*

¹⁵¹ Ioan Lăcătușu et alii, *op. cit.*, p. 684.

¹⁵² *Ibidem.*

¹⁵³ *Ibidem.*

¹⁵⁴ O poziție tocmai inversă este susținută în lucrarea recentă, citată de noi mai sus: Pr. Dumitru Ailincăi, Pr. Ciprian Timofte, Prof. Mihail Apăvăloae, *Istoricul Protopopiatului Piatra Neamț*. La p. 290, vorbind despre Oșlobeni, pe Cracău, se spune: „Datarea istorică a localității nu este cunoscută... Cu siguranță că localitatea datează din secolul al XVIII-lea ori poate și mai dinainte. Numele localității Oșlobeni este de origine maghiară și vine de la localitatea Vasláb, întocmai ca Voșlăbeni din Transilvania, de unde se trage originea primilor oameni care au venit în aceste locuri, care local, în moldovenește, s-a încetățenit Oșlobeni”. La bibliografie este indicată sursa: I. Iordan, P. Gâstescu, D. Oancea, *Indicatorul localităților din România*, EAR, București, 1974, nr. 1963. Dovadă că I. Iordan și coautorii folosiseră surse despre varianta maghiară a numelui localității Voșlobeni, Harghita.

¹⁵⁵ Denumirea veche: Alfalău = Gyergyó Alfalu (în limba maghiară: *al* = sub, *jos* + *falu* = sat. Satul de Jos; în limba germană *Untersdorf* = Satul de Jos).

¹⁵⁶ Ioan Lăcătușu et alii, *op. cit.*, pp. 526-527.

¹⁵⁷ *Ibidem.*

¹⁵⁸ *Șematismul veneratului cler...*, pp. 336-337.

*labii unius hungaricae. Valachii sunt copiosi ex Moldavia profugi, (subl.n.) hic nostratibus intermixti sub Dominorum nobilium protectione sine luce et cruce degunt, quia excepta rationali et externa partim corporis symetria, ut bruto animalia viventes, et schismati graeco(rum) pertinaciter adhaerentes; adeo templa nostra et divina mysteria abhorrent, ut malint în sua summa ruditare aeternum damnari, quam nostram doctrinam audire, aut Ecclesiam frequentare. Hinc – quasi exleges et ab omni legum ecclesiasticarum obligatione immunes cum universali populi christiani scandalo; sine Templi sacramentorum frequentatione, festorum nostrorum, juxta ac suorum observatione in peccatis mortalibus ducunt vitam; et terram cathol. ab haeresum colluie, puram contaminant. Datum in Gyo-Alfalu, 1760 occasione visitationis canonicae Josephus Balint m. p. parochus rom. cat.*¹⁵⁹. Textul însemnării a fost copiat de parohul greco-catolic din Alfalău, Avram Vlad, și astfel a ajuns în paginile *Șematismului* din 1900. Autorii *Șematismului*, deși uniți cu Roma și supuși papei, au fost scandalizați de defăimătoarele aprecieri pe care un preot romano-catolic le făcuse la adresa românilor ortodocși¹⁶⁰ cu 140 de ani în urmă. Redând însemnarea, ei spun:

¹⁵⁹ „Parohienii mei sunt toți secui de neam; vorbesc limba ungurească. *Românii sunt numeroși fugari din Moldova* (subl. n.), aici printre ai noștri (printre secuii catolici), amestecați sub protecția stăpânilor nobili, petrec fără faimă și credință (precum păgânii. Acesta este sensul expresiei latinești, cu joc de cuvinte, „sine luce et cruce”), fiindcă excluzând că sunt înzestrați cu rațiune și au simetria exterioară a corpului, ca proastele animale trăiesc și cu încăpățănare sunt urmași (aderenți) ai schismaticilor greci (ai ortodocșilor); chiar evita bisericile noastre și tainele divine, că preferă în totala lor incultură veșnic să fie condamnați, decât să asculte învățătura (doctrina) noastră sau să frecventeze Biserica. De aici – ca niște nelegiuți și necontribuind cu nimic față de toate obligațiunile bisericesti, spre scandalizarea întregului popor creștin; fără frecventarea slujbelor Bisericii, a sărbătorilor noastre, precum și fără respectarea lor – își duc viața în păcate de moarte; și pământul catolic curat îl contaminează cu drojdia eresului. Dat în Gyo-Alfalu, 1760, cu ocazia vizitațiunii canonice, Josephus Balint m(anu) p(ropria) paroh rom(ano) cat(olic)”.

¹⁶⁰ Cel puțin acest preot romano-catolic aducea jignirile și defăimările într-o însemnare particulară. Dar denigrările au fost multe și publice în decursul istoriei. Arătăm, în continuare, cum caracteriza pe românii din secuime Orbán Balazs, în lucrarea sa *A szekelyföld leirasa tortenelmi regeszteti termeszetrajzi es nepismeii szemponitbol* (*Descrierea ținutului secuiesc din punct de vedere istoric, arheologic și etnografic*), apărută la Budapesta, în șase volume, în 1868-1872 (deci imediat

„...să vadă orișicine cu câtă dragoste scria preotul rom.-cat. despre românii din Alfalău, din motivul că aceia țineau cu sfințenie la limba și la legea lor”¹⁶¹. Austriacul Ignaz Lenk von Treuenfeld precizează, în *Lexicon*-ul său din 1839, că localitatea Joseni era „locuită de grăniceri secui și de români”. Într-adevăr, în acea perioadă (1833), în localitate erau 330 de români¹⁶². Dar nu ne furnizează și informația de unde erau veniți acești români printre secui. Aceasta o aflăm, așa cum am văzut, din însemnarea parohului romano-catholic, în 1760, când în Joseni (Gyo-Alfalu) erau 250 de români¹⁶³ „fugari din Moldova”, dar sub protecția stăpânilor nobili, deci a proprietarilor moșiilor pe care aceștia erau așezați și munceau. De asemenea, aflăm că erau ortodocși statornici¹⁶⁴, așa cum am arătat că erau în secolul al XVIII-lea toți românii din Depresiunea Giurgului. Erau veniți din Moldova, ca și frații lor din Voșlobeni. Numai că situația lor în decursul secolelor a fost deosebită. Acum, la începutul secolului al XXI-lea (în 2002), în Joseni, în urma unei puternice deznaționalizări, mai sunt 64 de români¹⁶⁵, în timp ce în Voșlobeni sunt 895¹⁶⁶. Așadar, în Voșlobeni elementul românesc a fost mai puternic, mai unit și mai statornic¹⁶⁷.

după constituirea dualismului austro-ungar, în 17 februarie 1867). Iată câteva pasaje: „Acest popor nu simte nici o aplecare către cultură și civilizațiune, valahii nu sunt chemați la civilizațiune. Ei cresc pe munți, în sălbăticie... Singuri, prin puterea lor, nu se pot ridica de unde sunt decăzuți, fiind sălbatici și needucați” (vol. I, p. 24); „Românii sunt un popor necivilizat și sălbatic” (vol. I, p. 31); „Toți românii sunt adunături, venetici, refugiați încoace din țările românești. ... Crescuți în sălbăticie pe munți, între vite și alătura cu câinii de la turmă, n-au ideea de civilizațiune, de bună conviețuire în societate” (vol. I, p. 126). Cităm după: Ilie Șandru, *op. cit.*, p. 136.

¹⁶¹ *Șematismul veneratului cler...*, p. 336.

¹⁶² Ioan Lăcătușu et alii, *op. cit.*, pp. 526-527.

¹⁶³ *Ibidem*, p. 527.

¹⁶⁴ *Șematismul veneratului cler...*, p. 336.

¹⁶⁵ În 1930 erau 439. Vezi evoluția demografică a românilor la Ioan Lăcătușu et alii, *op. cit.*, p. 527. Deci, așa desconsiderați și ocărăți, acești români au fost asimilați în masa secuilor.

¹⁶⁶ Ioan Lăcătușu et alii, *op. cit.*, p. 684.

¹⁶⁷ Cu toate acestea, Orbán Balazs, cu aproape un secol și jumătate în urmă, în lucrarea sa, citată mai sus (vol. II, p. 104), spunea despre locuitorii din Voșlobeni că, deși sunt români, „nu știu nici un cuvânt românește, de aceea îi putem socoti ca drept secui de religie răsăriteană”. Ilie Șandru, *op. cit.*, p. 136.

Localitatea Subcetate este un teritoriu desprins tot din moșia Lăzarea, ca și Voșlobenii. Fondatorii satului sunt Vasile Cotfas și Ioan Dobrean, în 1712¹⁶⁸. În localitate sunt multe familii cu numele: Dobreanu¹⁶⁹, Cotfas¹⁷⁰, Muscă, Urzică¹⁷¹, nume atât de des întâlnite și în zona Neamțului, fapt ce ne întărește convingerea că erau emigranți din zona Dobreni – Oșlobeni – Țibucani, din ținutul Neamț. Pe la 1768, este amintit un anume Gheorghe Ciubuc, locuitor al satului. Iar urmașii lui, din familia Ciubucă, din satul Filpea, comuna Subcetate, sunt convinși că: „noi ne-am numit la început Ciubuc și ne tragem din Țibucani-Neamț”¹⁷². Acești emigranți din ținutul Neamț, așezați aici, țineau legătura cu rudele lor din Moldova și, cândva, înainte de anul 1773, și-au adus și preot ortodox din Moldova, pe părințele Aron¹⁷³.

Despre românismul locuitorilor din Subcetate ne vorbește și un eveniment din anii 1860-1861. În 1860, Primăria comunei Subcetate și Sărmaș corespundea în limba română cu pretura din Gheorgheni, referitor la pașapoartele pentru Moldova. Adresa era semnată, la 29 septembrie 1860, de judele Iacob Platon și de judele Ion Urzică. Dar lupta pentru folosirea limbii materne nu a fost una ușoară. Astfel, într-un document din 1861 aflăm că în comuna Varviz (Subcetate) „unde pur românii locuiesc, 1618 suflete, și unde prin voia întregii comune s-a declarat ca limbă oficială pe viitorime limba

¹⁶⁸ Așa cum reiese din monografia profesorilor locali: Doina Dobreanu și Vasile Dobreanu, *Subcetate-Mureș. Fișe de monografie*, Editura Motiv, 1999. Noi cităm după: Ioan Lăcătușu et alii, *op. cit.*, p. 638.

¹⁶⁹ Familia Dobreanu a dat și numele toponimului Dealu Dobrenilor. Ion Lăcătușu et alii, *op. cit.*, p. 638. Tot din familia Dobreanu au fost în localitate și câțiva preoți. Ilie Șandru, *op. cit.*, p. 128.

¹⁷⁰ În zona Neamțului, familia Cotfas este întâlnită în Târgu Neamț, Grumăzești, Crăcâoani, Petricani, comuna Târpești, Piatra Neamț etc.

¹⁷¹ Ioan Lăcătușu et alii, *op. cit.*, p. 638.

¹⁷² Ilie Șandru, *op. cit.*, p. 26. Localitatea Țibucani, din județul Neamț, vecină cu Oșlobeni, Bodești, Dobreni, este atestată documentar pe 6 iunie 1597 (*DIR*, A. Moldova, veac XVI, vol. IV (1591-1600), EAR, București, 1952, doc. 224, p. 167) și pe 13 aprilie 1620. Nicolae Stroicescu, *op. cit.*, p. 884 (vezi și informația că localitatea s-a numit în trecut Cebucani); Constantin Burac, *Țimuturile Țării Moldovei...*, p. 544. Conf. *DIR*, A. Moldova, veac XVII, vol. IV (1616-1620), EAR, București, 1957, doc. 580, pp. 455-456. Familia Ciubuc este consemnată în 1748 printre alte multe familii românești ce locuiau în localitatea Ditrău. Ioan Lăcătușu et alii, *op. cit.*, p. 501.

¹⁷³ Ioan Lăcătușu et alii, *op. cit.*, p. 638.

română”, notarul român a fost alungat, în locul lui fiind pus un sas, fost pușcăriaș. Când preotul Petru Dobreanu l-a făcut atent că „limba oficială este, în comuna lor, limba română”, acela i-a răspuns în ungurește: „Dumneata să taci că, dacă îndrăznești să vorbești astfel, te arestez ca agitator și te transport în cătușe”¹⁷⁴.

La est de Toplița, pe malul stâng al Mureșului, se află localitatea Gălăuțaș, atestată documentar abia pe la 1768, cu numele maghiarizat Galocas (Galoțaș). Locuitorii susțin că strămoșii lor erau originari din Galați și s-au stabilit aici, dând astfel numele localității¹⁷⁵. Probabil că aceasta s-a întâmplat în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, când se construia Mănăstirea Moglănești, despre care vorbim mai jos. Imediat, pe la 1680, acești gălățeni așezați aici vor fi chemat pe călugărul-dascăl Vasile Sturze sin (fiul) badiul Moldovanul din Barboși-Galați să înființeze școală românească pe lângă mănăstirea nou-construită¹⁷⁶. Iar primii preoți din Gălăuțaș, ortodocși, se aflau sub ascultarea călugărilor de rit grecesc de la Mănăstirea Doamnei din Toplița¹⁷⁷.

Pe celălalt mal al Mureșului se află comuna Sârmaș, cu satele sale. Localitatea este atestată, ca și Gălăuțașul, pe la 1768. Deși localitate românească, i s-a dat și ei un nume unguresc, Marodlako, după programul de maghiarizare de la Budapesta. La sfârșitul secolului al XIX-lea erau în această comună 300 de gospodării țărănești, cu aproximativ 1.300 de locuitori, doar 26 fiind de religie romano-catolică¹⁷⁸. La începutul secolului al XX-lea, Nicolae Iorga lauda românismul și patriotismul acestor locuitori¹⁷⁹.

Ne dăm seama că în secolul al XVIII-lea, secolul Uniației, românii din Giurgeu și din împrejurimi erau ortodocși și ascultau de Biserica din Moldova, de unde majoritatea veniseră, înprospătând în această zonă sângele românesc al fraților lor, care fuseseră secuizați în secolele XIV-XV. Am văzut că pe la 1680 venea aici, din Barboși-Galați, un călugăr-dascăl, că în 1714 cei din Voșlobeni primeau antimis de la episcopul de Roman, că în 1773 cei din Subcetate își

¹⁷⁴ *Ibidem*, p. 639.

¹⁷⁵ Ilie Șandru, *op. cit.*, p. 24.

¹⁷⁶ Ioan Lăcătușu et alii, *op. cit.*, pp. 652 și 659.

¹⁷⁷ Ilie Șandru, *op. cit.*, p. 26.

¹⁷⁸ *Ibidem*, p. 25.

¹⁷⁹ N. Iorga, *România cum era până la 1918...*, vol. II, p. 249.

aduceau preot din Moldova, că până în 1794 românii din Bilbor depindeau bisericeste de Moldova. De aceea și conscripția din 1733 a episcopului greco-catolic Ioan Inochentie Micu Klein (1732-1744) nu menționează așezările din Depresiunea Giurgeului¹⁸⁰.

Cândva, pe la începutul secolului al XVII-lea sau poate chiar mai înainte, s-au așezat „moglanii” în marginea localității Toplița, formând localitatea (azi cartierul) Moglănești. Iorgu Iordan, folosind un dicționar ce explică numele de origine maghiară¹⁸¹, dă următoarea definiție: *moglan* = „om mare și voinic, dar prost, necioplit”¹⁸². Noi considerăm că erau emigranți moldoveni, porecliți astfel de unguri.

VI. „Mănăstirea Doamnei” de la Moglănești-Toplița

Doamna Safta (Ilisaftha¹⁸³), soția domnului Moldovei Gheorghe Ștefan (1653-1658)¹⁸⁴, a ctitorit pe dealul de lângă Moglănești-Toplița micuța Mănăstire „Nașterea Maicii Domnului”, cunoscută cu denumirea „Mănăstirea Doamnei”. De ce a ctitorit aici doamna moldoveancă? Istoria ne învață că marii ctitori (voievozi, ierarhi, demnitari etc.) ridicau lăcașuri sfinte în următoarele împrejurări:

¹⁸⁰ Ioan Lăcătușu et alii, *op. cit.*, p. 684.

¹⁸¹ Iorgu Iordan, *Dicționar al numelor de familie românești...*, p. 7.

¹⁸² *Ibidem*, p. 314.

¹⁸³ Cu acest nume apare într-o danie pe care a făcut-o Mănăstirii Neamț. Diac. Ioan Ivan și Pr. Scarlat Porcescu, *Mănăstirea Neamț*, Iași, 1981, p. 85.

¹⁸⁴ Gheorghe Ștefan, urmașul lui Vasile Lupu la tronul Moldovei, ridicat domn din rândurile boierimii moldovene, a fost contemporan și în bune relații de prietenie cu domnul Constantin Șerban al Țării Românești (1654-1658) și cu principele Transilvaniei, Gheorghe Rákoczy II (1648-1658). Mazilit de turci, Gheorghe Ștefan cutreieră prin mai multe țări (Austria, Prusia, Rusia, Suedia), nădăjduind să găsească sprijin pentru reluarea domniei. Moare la Stettin, în Suedia, în 1668. Rămășițele pământești i-au fost aduse în țară și înhumate la Mănăstirea Cașin, ctitoria sa. N. Iorga, *Istoria Bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, vol. I, ediția a II-a, p. 360; Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova. Sec. XIV-XVII*, EER, București, 1971, p. 449; Idem, *Reperatoriul bibliografic...*, p. 157; Petru Demetru Popescu, *Dicționar de personalități istorice. Voievozi. Principi. Domnitari. Regi*, Editura Niculescu SRL, București, 2001, p. 123. Pentru amănunte, pe larg, vezi teza de doctorat a lui Petronel Zahariuc, *Țara Moldovei în vremea lui Gheorghe Ștefan voievod (1653-1658)*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2003.

în locurile natale sau în locuri de care erau legați sufletește; fiind solicitați de vreun mare stareț sau de o comunitate monahală, care se aflau în relații deosebite cu aceștia; fiind rugați de o comunitate creștină care nu avea locaș de închinare. Când era vorba de rectoriri, noii ctitori erau descendenți ai celor vechi. În cazul de față, singurul motiv plauzibil este că Doamna Safta a fost solicitată de românii de aici să le construiască lăcaș de închinare. Erau printre solicitanți moldoveni așezați de curând aici¹⁸⁵, pe care Doamna Safta îi cunoștea? S-a milostivit de românii din această zonă, fiind rugată de ei?

Safta era fiica lui Toader Boul vistierul și a Agafiei, născută Prăjescu. Era nepoata lui Cozma Șarpe, mare postelnic în secolul al XVI-lea, și soră cu Ștefan Boul, mare vornic¹⁸⁶. Era o femeie cultă¹⁸⁷. După mazierea soțului său, l-a însoțit pe acesta o vreme în pribegia sa, apoi s-a întors în Moldova¹⁸⁸. Ea a trăit mult timp după moartea soțului său¹⁸⁹. O găsim pomenită în documente, în 1669 și 1673¹⁹⁰.

¹⁸⁵ În secolul al XVII-lea, pribegi din Moldova, moldoveni și armeni, au venit și s-au stabilit în Depresiunea Giurgeului. Armenii s-au stabilit la Gheorgheni (N. Iorga, *România cum era până la 1918*, vol. II, p. 250), iar moldovenii, probabil, la Moglânești.

¹⁸⁶ Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători...*, pp. 352-353 și 449; Petronel Zahariuc, *op. cit.*, p. 37.

¹⁸⁷ Doamna Safta știa să scrie în românește, cu fraze de introducere în slavonește, scrisori de recomandare, adevărate permise de trecere și de călătorie liberă pentru anumite persoane. N. Iorga, *Viața femeii în trecutul românesc*, Valenii de Munte, 1910, pp. 18-19. Despre relațiile ei, în timp ce era doamnă la Iași, cu Patriarhul Antiohiei, Macarie III Zaim (1647-1672), și cu fiul și arhidiaconul său, Paul de Alep, prezenți de mai multe ori la Iași în călătoriile lor prin Moldova, Țara Românească, Ucraina și Rusia, vezi: *Călători străini despre Țările Române*, vol. VI, volum îngrijit de M.M. Alexandrescu, Derdca Bulgaru și Mustafa Ali Mehmet, ESE, București, 1976, p. 155. Vezi și: Pr. Constantin C. Cojocaru, Pr. dr. Marcel C. Cojocaru, *Mitropolitul Gbideon al Moldovei (1653-1659; 1664-1671)*, în „Teologie și Viață”, serie nouă, anul XXI (LXXXVII), nr. 5-8, 2011, p. 153.

¹⁸⁸ C. Gane, *Trecute vieți de doamne și domnițe*, vol. I, Editura Junimea, 1971, pp. 292-293; Petronel Zahariuc, *op. cit.*, pp. 524-526.

¹⁸⁹ Se crede că în 1699 era încă în viață, în vârstă de peste 80 de ani. C. Gane, *op. cit.*, vol. I, p. 294.

¹⁹⁰ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. II: *Acte interne (1661-1690)*, editate de Ioan Caproșu, Editura „Dosoței”, Iași, 2000, doc. 244, pp. 213-214; doc. 403, pp. 368-371.

Pe 4 mai 1677, Doamna Safta închina Patriarhiei de Ierusalim Mănăstirea Bistrița din Moldova¹⁹¹.

Am prezentat aceste amănunte, considerând că ne vor ajuta să ajungem la o concluzie despre data ctitoririi mănăstirii de la Moglânești. Părintele profesor dr. Mircea Păcurariu spune: „Mănăstirea de lemn din Moglânești (Toplița), ctitorită – după tradiție – de Doamna Safta, soția lui Gheorghe Ștefan al Moldovei, după ce pierduse scaunul, prin 1658” (cunoscută și sub numele de „schitul Doamnei”)¹⁹². Pentru anul 1658 se asociază, într-o primă fază, Ioan Lăcătușu și colaboratorii săi¹⁹³, precum și Traian Dușa¹⁹⁴. La rândul său, Ilie Șandru spune: „Safta, soția domnului moldovean Gheorghe Ștefan, ar fi inițiatoarea acestei biserici, în 1658, când s-a refugiat din Moldova în Transilvania”¹⁹⁵. Observăm că toți acești autori și alții citați de ei iau în considerare anul plecării lui Gheorghe Ștefan în pribegie, prin Transilvania. Înainte de a trece în alte țări, fostul domn moldovean și curtea sa au poposit luni de zile la Baia Mare și la Satu Mare¹⁹⁶. E adevărat că Doamna Safta a mai peregrinat, cu diferite treburi, prin estul Transilvaniei, aflându-se în octombrie 1658 la Odorhei și în noiembrie probabil la Bistrița¹⁹⁷. Dar ne întrebăm dacă pacostea mazilirii și necazurile pribegiei îi mai puteau da doamnei puterea și curajul să ctitorească.

Altă poziție, nouă, este următoarea: „Datarea lăcașului (...) ne-o dă icoana Adormirea Maicii Domnului, prin inscripția în limba slavă din 1677”¹⁹⁸. Noi considerăm că această datare este mai plauzibilă. În acest an, cum am văzut, pe 4 mai, Doamna Safta închina Patriarhiei de Ierusalim Mănăstirea Bistrița. Așadar, era activă și respectată

¹⁹¹ Răzvan Theodorescu, *Le Monastère de Bistrița*, Éditions Meridiane, Bucarest, 1966, p. 11; Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic...*, p. 74; Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. 2 (secolele XVII și XVIII), ediția a doua, EIBMBOR, București, 1994, p. 262.

¹⁹² Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. 2, p. 219; Idem, *Istoria Bisericii Românești din Transilvania...*, pp. 190 și 377.

¹⁹³ Ioan Lăcătușu et alii, *op. cit.*, p. 137.

¹⁹⁴ Traian Dușa, *op. cit.*, pp. 112-118.

¹⁹⁵ Ilie Șandru, *op. cit.*, p. 129.

¹⁹⁶ Petronel Zahariuc, *op. cit.*, pp. 514-519.

¹⁹⁷ *Ibidem*, p. 117 și nota 21.

¹⁹⁸ Ioan Lăcătușu et alii, *op. cit.*, p. 658. Vezi și: Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. III, p. 699; Traian Dușa, *op. cit.*, p. 118.

în Moldova, atât timp cât putea să ia hotărâri așa de importante. Să considerăm că tot în acești ani ea ctorea și dincolo de munți. Așadar, în 1677, micuța biserică de lemn din Moglânești (dimensiunile bisericii: 8,05 x 4,70 m¹⁹⁹) era ridicată și icoanele erau pictate. Arhitectura ei era identică cu a bisericilor de lemn de pe Valea Bistriței, din Moldova²⁰⁰. Pentru românii ortodocși din zonă era o mare bucurie și mănăstirea își ocupa rolul de lider, de căpetenie, între parohiile românești din jur, cu un rol asemănător episcopiei. Mulți dintre preoții din jur sau chiar de mai departe (din Giurgeu) erau sub ascultarea mănăstirii²⁰¹. Pe tot parcursul secolului al XVIII-lea, românii din Giurgeu nu au știut de uniație, ci au fost cu toții ortodocși. Ei se adunau la biserica Mănăstirii Doamnei și la bisericile lor parohiale²⁰².

Românii din zonă, mulți veniți din Moldova, printre care și gălățenii (gălățenii, gălățușii), au chemat aici, la noua mănăstire, în 1680, pe călugărul-dascăl Vasile Sturze²⁰³ din Barboși-Galați. El a trăit pe aceste meleaguri până în 1693 și a înființat aici, la Moglânești, școală în limba română²⁰⁴.

¹⁹⁹ Ioan Lăcătușu et alii, *op. cit.*, p. 658.

²⁰⁰ Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române...*, vol. 2, ediția a doua, p. 608.

²⁰¹ Ilie Șandru, *op. cit.*, p. 24.

²⁰² Traian Dușa, *op. cit.*, p. 55.

²⁰³ Vasile Sturze Moldoveanul, originar din satul Barboși, de lângă Galați, priceput cărturar, a desfășurat către sfârșitul secolului al XVII-lea și în primele două decenii ale celui următor, în mai multe regiuni ale Transilvaniei, mai ales în Banat și Bihor, o bogată activitate de iconar, zugrav, copist și dascăl. *Istoria Literaturii Române*, vol. I: „Folclorul. Literatura română în perioada feudală (1400-1780)”, EAR, București, 1964, pp. 339, 343; Atanasie Popa, *Cărturar biborean din secolul al XVII-lea: Vasile Sturze Moldoveanul*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, an XLII (1966), nr. 1-2, pp. 54-69; Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române...*, vol. 2, ediția a doua, pp. 207 și 578; Ilie Șandru, *op. cit.*, p. 129.

²⁰⁴ Ioan Lăcătușu et alii, *op. cit.*, pp. 652 și 659; Ilie Șandru, *op. cit.*, p. 129. Tragem concluzia că pe aici, pe la Mănăstirea Doamnei din Moglânești, și-a făcut Vasile Sturze intrarea în Ardeal. Specialiștii îl urmăresc, cu ajutorul datărilor și însemnărilor de pe manuscrisele sale, în diferite zone din Ardeal, Banat și Bihor, în 1693-1730. Așadar, șederea lui la Moglânești-Toplița a fost până în 1693. Atanasie Popa, *op. cit.*, pp. 57-58. „N-ar fi exclus ca unii dintre aceștia (călugări din Moldova) să fi pregătit pentru preoție tineri din satele în care ședeau mai mult timp. Acest lucru l-a putut face mai ales cunoscutul copist Vasile Sturze Moldoveanul”. Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. 2, ediția a doua, p. 578.

Mănăstirea de la Moglănești a îndeplinit în regiune un important rol cultural. Au poposit aici și alți învățați călugări moldoveni. Ieromonahul Varlaam, copist²⁰⁵, a petrecut o vreme la Mănăstirea de la Moglănești, apoi a cercetat numeroase sate din zona Mureșului de Sus: Varvizul (Subcetate), Râpa, Săcalu de Pădure, Solovăstru etc.²⁰⁶. Ștefan Moldoveanul (Ștefan Dascălul) din Comănești, de lângă Bacău, a cutreierat Maramureșul și Transilvania și a săvârșit o operă asemănătoare cu Vasile Sturze. Între 1738 și 1742 a copiat diverse manuscrise liturgice, mai ales în Dragomirești-Maramureș, dar și în Brașov și în zona Alba Iulia-Turda²⁰⁷. La Moglănești a copiat pentru starețul Nicodim un *Praznicar*²⁰⁸, lăsând următoarea însemnare: „*Scris-am eu, Ștefan Dascălu, moldovean din Dragomirești, când am fost în Țara Ardealului, în ținutul Turdii, văleat 7251(1743)*”²⁰⁹.

„Deși modestă, Mănăstirea din Moglănești a fost unul dintre factorii care au menținut legăturile dintre românii de pe valea superioară a Mureșului cu cei din Moldova, fiind, totodată, una dintre vetrele de cultură ale românilor de aici. Sub bolta micii biserici, suflul și graiul românesc au fost întotdeauna la ele acasă”²¹⁰. Așa se explică și faptul că românii din Toplița au rămas și în secolele al XIX-lea și al XX-lea majoritar ortodocși²¹¹. Noi am punctat momentul Mănăstirii Doamnei de la Moglănești nu pentru a intra în vreo dispută cu cineva, ci pentru a arăta că și aceasta este o verigă importantă din lanțul legăturilor românilor de pe Mureșul Superior cu frații lor de pe Bistrița, de pe Ozana, de pe Cracău și din întreaga Moldovă.

²⁰⁵ Ieromonahul Varlaam din Moldova copia un Triod în „mănăstirea” de la Sibiul, de lângă Sibiu, în 1716-1717. Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române...*, vol. 2, ediția a doua, p. 556; Idem, *Istoria Bisericii Românești din Transilvania...*, p. 260; Atanasie Popa, *Copiști moldoveni din Transilvania în secolele XVII și XVIII*, în MMS, an XLV (1969), nr. 7-9, p. 462.

²⁰⁶ Ilie Șandru, *op. cit.*, p. 129.

²⁰⁷ Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Românești din Transilvania...*, p. 260; Atanasie Popa, *Copiști moldoveni din Transilvania...*, pp. 462-463; Ilie Șandru, *op. cit.*, p. 129.

²⁰⁸ Ilie Șandru, *op. cit.*, p. 129.

²⁰⁹ Ioan Lăcătușu et alii, *op. cit.*, p. 658.

²¹⁰ Ilie Șandru, *op. cit.*, p. 129.

²¹¹ Datele statistice privind populația ortodoxă din Toplița le găsim la Traian Dușa, *op. cit.*, pp. 264-265.

VII. Secuizare. Deznaționalizare. Maghiarizare

Am arătat, sporadic, în paginile de mai sus, că românii din salba de depresiuni de sub Carpații Orientali, de la hotarul cu Moldova, au fost în mare parte secuizați, începând cu secolul al XIII-lea. Am punctat în lucrare și fenomenul migrației și al bejeniei. „În decursul veacurilor (...), o mare parte a românilor s-a contopit cu secuii romano-catolici, nelăsând după sine alte urme, decât o mulțime de numiri româno-slave ale părților de câmp, munților, comunelor, precum și co-numele nenumărate de «Olah», care trădează că, oarecând, respectivele familii au fost române”²¹². „Numele lor, curat românești, le-au rămas până în ziua de azi, precum: Andrei, Măriuța, Teodor, Cârlan, Tatar etc”²¹³. Aceasta se constata în 1900 de căpeteniile greco-catolice ale românilor. Dar cu trei decenii mai înainte, secuul Orbán Balazs, în lucrarea sa, *Descrierea ținutului secuiesc...*, vorbind despre românii din scaunul Odorhei (din zona sa natală), spunea: „Aceștia sunt tot secuii, nu pot fi socotiți români, ci doar secuii de religie răsăriteană, încât așa se consideră chiar și ei înșiși, și nu știu nici un cuvânt românește. Chiar și preoții lor sunt nevoiți să vorbească ungurește. Dat fiind că nu se deosebesc de secuii în ce privește limba, portul și obiceiurile, iar religia nu constituie o națiune într-un stat liber, eu îi socot – după cum ei înșiși o dovedesc – frați secuii. (...) Atât de maghiar e acest scaun (al Odorheiului²¹⁴), încât acolo și păsările ciripesc ungurește”²¹⁵. Situația o constata, cu tristețe, și Nicolae Iorga, la începutul secolului trecut: „Peste culmi, într-o țară unde românimea e așa de legată de-a noastră, (...) în «secuime», de-a lungul Murășului, trecem prin sate în care numai pe alocurea populația este românească (...)”²¹⁶. Aceste sate „aparțin secuilor de limbă maghiară, în care s-au înecat atâtea dintre ai noștri”²¹⁷. În Gheorgheni, „la biserica unită, a românilor deznaționalizați, se predică ungurește”²¹⁸.

²¹² *Șematismul veneratului cler...*, pp. 332-333.

²¹³ *Ibidem*, p. 340.

²¹⁴ În perioada când își publica Orbán Balazs lucrarea, în orașul Odorhei erau 70 de români declarați. Acum sunt peste 1.000. Despre marile încercări prin care au trecut românii din Odorhei, vezi: Ioan Lăcătușu et alii, *op. cit.*, pp. 579-589.

²¹⁵ Orbán Balazs, *op. cit.*, vol. I, p. 5. Cităm după: Ilie Șandru, *op. cit.*, p. 136

²¹⁶ N. Iorga, *România cum era până la 1918...*, vol. II, p. 246.

²¹⁷ *Ibidem*, p. 249.

²¹⁸ *Ibidem*, pp. 249-250.

În statul dualist austro-ungar, Ungariei aparținându-i și Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul, maghiarizarea se făcea prin diferite mijloace: legiuiri de stat, societăți culturale, colonizări; în anumite zone ale Transilvaniei s-a încercat să se facă acest lucru chiar prin mijlocirea Bisericii unite. Îndată după realizarea acordului dualist (1867), Parlamentul de la Budapesta a votat, pe 1 decembrie 1868, Legea naționalităților, în care, în partea introductivă, se preciza: „Toți cetățenii Ungariei formează (...) o singură națiune, cea ungară, una și indivizibilă, indiferent cărei naționalități i-ar aparține aceștia”²¹⁹. În 1898, Telkes Simon, președintele societății centrale de maghiarizare a numelui, publica studiul *Cum să maghiarizăm numele de familie*, în care se spune, printre altele: „Așa cum, prin Botez, creștinul devine membru al comunității creștine, tot așa, prin maghiarizarea numelui de familie, prin botez național, cel cu nume străin este primit în societatea maghiară, în rândul adevăraților fii ai națiunii (...), maghiarizarea numelui având, prin urmare, un mare rol etic în consolidarea și unificarea națiunii noastre (...). Maghiarizarea numelui este un jurământ de credință, o angajare patriotică”²²⁰. Acestea fiind arătate, nu ne mai miră faptul că la începutul secolului trecut, perioadă despre care vorbește și Nicolae Iorga, cum am văzut, în localitatea Lăzarea erau 155 de români după limbă și 286 după confesiune, iar în Ditrău, 362 de români după limba vorbită și 556 după confesiune²²¹. Așa cum observa și Orbán Balazs, confesiunea religioasă a fost mai greu părăsită.

Statisticile recensământului populației arată că în 1966, în județul Harghita românii erau în procent de 11,1%, iar maghiarii de 88,1%²²².

Totuși, în Toplița și în împrejurimi (în „românime”), românismul s-a menținut. Municipiul Toplița, cu cele opt sate aparținătoare (Călimănel, Vâgani, Toplița Vale, Zencani, Luncani, Măgheruș, Secu, Moglănești), avea în 2002 aproximativ 12.000 de credincioși români. Dacă ne raportăm la recensământul din 1850, când erau declarați 2.114 credincioși români (din totalul de 2342 de locuitori), vedem că

²¹⁹ Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Românești din Transilvania...*, p. 297.

²²⁰ Ilie Șandru, *op. cit.*, pp. 29-30.

²²¹ *Ibidem*, p. 127.

²²² *Județele României Socialiste*, ediția a II-a, p. 291.

într-un secol și jumătate numărul românilor a sporit de aproape șase ori²²³.

Așa cum consemnează istoricul David Prodan (1902-1992), în 1785, întreaga populație a satului Toplița era românească²²⁴. Peste aproape un secol, istoricul de origine secuiască Orbán Balazs, atât de pornit împotriva românilor din secuime, pe care ar vrea să-i desființeze cu orice preț, când ajunge să vorbească despre Toplița, realitatea și bunul simț îl obligă să-și schimbe tonul. Iată spusele lui: „Cea mai mare parte a locuitorilor din Toplița sunt români, oameni frumoși, puternici și muncitori. Portul din Toplița este foarte pitoresc, mai cu seamă hainele de sărbătoare ale femeilor. Aici nu se poartă catrințe, ci fote care se înfășoară. Deasupra poartă suman de blană, frumos brodat. Sub suman poartă două-trei pieptare de piele sau postav, de mărimi diferite, care să se vadă sub suman, brodate cu trandafiri și lalele, fiecare după situația sa materială. Este o mare laudă să-și ia cineva de nevastă o fată cu trei pieptare. De altfel, aristocrația aceasta vestimentară își are originea în Orient, la turci și armeni, și chiar la greci. Nevestele tinere poartă basmale brodate turcește și se îmbrobodesc în formă de turbane. Fetele tinere umblă cu capul gol, purtând cununa virginală. În picioare poartă cizme roșii. Bărbații poartă cămăși lungi și largi, frumos brodate, încinși cu șerpar și cu cojoc de piele. Pe cap poartă pălărie cu borul lat sau căciulă din blană de miel. Feciorii de însurat poartă flori la pălărie. Mulți poartă opinci în loc de cizme”²²⁵.

Populația maghiară din Toplița s-a înmulțit la începutul secolului XX²²⁶, mai ales după deschiderea primelor fabrici de cherestea²²⁷.

Comuna Bilbor este localitate românească, cu 2.846 de locuitori, creștini ortodocși, în 2002²²⁸. Folosind aceeași statistică din 2002,

²²³ Datele sunt luate din: Ioan Lăcătușu et alii, *op. cit.*, pp. 651, 657, 664-667. Vezi și: Traian Dușa, *op. cit.*, p. 264.

²²⁴ David Prodan, *Toplița la 1785*, Cluj-Kolozsvár, 1947, p. 11; Ilie Șandru, *op. cit.*, p. 37.

²²⁵ Orbán Balazs, *op. cit.*, vol. II, p. 135. Cităm după: Ilie Șandru, *op. cit.*, p. 137.

²²⁶ În 1880, în Toplița erau 3.140 de români și 898 de maghiari; în 1900: 3.679 de români și 1.499 de maghiari; în 1910: 4.194 de români și 2.417 de maghiari. Traian Dușa, *op. cit.*, p. 74.

²²⁷ Ilie Șandru, *op. cit.*, pp. 20, 37.

²²⁸ *Ibidem*, p. 22; Ioan Lăcătușu et alii, *op. cit.*, pp. 467, 471.

adăugăm 1.421 de credincioși ortodocși din comuna Corbu²²⁹, 2.719 din comuna Tulgheș²³⁰, 3.333 din comuna Sârmaș²³¹, 2.015 din comuna Gălăuțaș²³², 2.005 din comuna Subcetate²³³. Ne putem face, astfel, o idee cum se prezintă românismul la el acasă, în vatra străbună a Țării Giurgeului, având în centru Toplița Română și Mănăstirea Doamnei.

VIII. Gânduri de încheiere

În Depresiunea Giurgeului, ca în întreaga latură de răsărit a Transilvaniei, secuizarea românilor s-a făcut în etape succesive. Totuși aici, în bazinul superior al Mureșului, elementul românesc s-a păstrat mai cu statornicie. Când, prin deznaționalizare și maghiarizare sau prin emigrări și bejenii numărul românilor se împuțina, grupuri mari de români din Moldova veneau să refacă numărul celor dispăruți ca nume. Am pomenit în lucrare numele mai multor localități din Ținutul Neamț, din care au venit de-a lungul secolelor locuitori și s-au stabilit în Depresiunea Giurgeului, mulți și dintre aceștia secuizați cu timpul.

Secuții, dislocați de unguri din Câmpia Panoniei și împinși la marginea regatului, în curbura Carpaților, erau rânduți cu rosturi grănicerești. Nu știm cât de bine și-au îndeplinit obligațiile de grăniceri, dar cele de secuizare și de maghiarizare a românilor din această zonă le-au îndeplinit cu succes. Au deznaționalizat pe românii autohtoni găsiți aici, precum și mare parte din grupurile de români moldoveni așezați aici în secolele ce au urmat. Sângele românilor n-a dispărut, ci s-a amestecat („s-a înecat”, spune N. Iorga) cu sângele secuilor, dispărând treptat și numele. Secuții nu au sânge unguresc, ci doar limba. Dar ei nu mai sunt nici secuți „pur-sânge”. Jumătate din sângele lor, dacă nu mai bine, este românesc. Atunci se naște fireasca întrebare: de unde orientarea lor spre pusta maghiară și spre Budapesta?

²²⁹ Ioan Lăcătușu et alii, *op. cit.*, pp. 484-489.

²³⁰ *Ibidem*, pp. 668-674.

²³¹ *Ibidem*, pp. 608-613.

²³² *Ibidem*, pp. 514-517.

²³³ *Ibidem*, pp. 638-646.

Așa cum am arătat, un mare rol în păstrarea elementului românesc în Depresiunea Giurgeului, mai ales în nord, l-a avut trecătoarea (pasul) Tulgheș, care a facilitat de-a lungul secolelor legătura între frați, cu toate opreliștile și interdicțiile stăpânilor trecătoare.

Zona vecină de la răsărit, zona Neamțului, nu era o oarecare zonă românească, ci una în care se aflau numeroase mănăstiri și schituri, în frunte cu Mănăstirea Neamț, pe care, așa cum am văzut, românii transilvăneni o socoteau ca pe o episcopie și se mândreau că țin legătura cu ea. Tot în vecinătatea ținutului secuiesc, peste munte, era Episcopia Romanului, ce avea bune legături cu frații români transilvăneni.

Dacă în sudul depresiunii secuizarea a fost mai puternică și comunitățile ortodoxe românești au un număr mai redus de membri, în nord românismul este la el acasă.

Mănăstirea Doamnei de la Moglănești-Toplița și-a îndeplinit cu cinste apostolatul său, cu dascăli veniți din Moldova, care au îndrumat duhovnicește, doctrinar și patriotic pe preoții și pe enoriașii români ortodocși din zonă.

Această vatră statornică de românism a dat Bisericii Ortodoxe Române și poporului român pe primul patriarh, Miron Cristea (1868-1939)²³⁴, pion principal în actul de realizare a unității noastre politice, a României Mari.

²³⁴ Ilie (Miron) Cristea s-a născut în Toplița, pe 18 iulie 1868. A fost: Doctor al Facultății de Litere și Filosofie a Universității din Budapesta (1895), cu teza *Viața și opera lui Eminescu*; secretar (1895-1902) și consilier (1902-1909) al Arhiepiscopiei Sibiului; redactor la „Telegraful Român” (1898-1900); președinte al „despărțământului” Sibiu al Astei (1905); din 1910, episcop al Caransebeșului; participant și cuvântător la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia de pe 1 decembrie 1918; membru al delegației românilor transilvăneni, care a prezentat actul unirii la București; membru de onoare al Academiei Române (1919); mitropolit primat al României întregite (1919-1925); primul patriarh al Bisericii Ortodoxe Române (1925-1939); membru al Regenței (1927-1930); prim-ministru (1938-1939). Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. 3, EIBMBOR, București, 1981, pp. 207, 389-395; Idem, *Dicționarul teologilor români*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1996, pp. 133-134; Idem, *Istoria Bisericii Românești din Transilvania...*, pp. 319-320; Ilie Șandru, Valentin Borda, *Un nume pentru istorie. Patriarbul Elie Miron Cristea*, Târgu Mureș, 1998, pp. 21-25; Pr. Ion Vicovan, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. II, Trinitas, Iași, 2002, pp. 213-217, 223-231.

Monumentul-mausoleu de la Gura Secului din Toplița²³⁵ vine să confirme că moldovenii au pecetluit și cu jertfa lor această unitate de credință, de limbă și de simțire românească, menținută timp de secole de Munții Carpați, românii transilvăneni fiind mereu „cu inima la trecători”.

²³⁵ La confluența dintre râul Valea Topliței cu pârâul Secu s-au dat în zilele de 23/24 august 1916 cele mai grele lupte pentru eliberarea Topliței, socotită „cheia apărării Văii Mureșului de Sus”. Luptele au fost purtate de ostașii români din Regimentele de Infanterie 16, 55 și 56, Regimentul 3 Grăniceri și Regimentul 24 Artilerie, care făceau parte din „Grupul Bistrița”. Trupurile celor 771 de ostași eroi căzuți aici își dorm somnul de veci sub lespedea monumentului-mausoleu ridicat aici în 1925. Inscripția de pe placa de bronz este semnificativă: „Ostași eroi din vechiul Regat! Binecuvântată a fost clipa în care ați trecut în Ardealul fraților voștri, dezrobindu-i prin jertfa voastră de mucenici. Recunoștința tuturor v-a așezat spre veșnică odihnă în acest loc de cinste, drept neuitate pilde ale iubirii de neam și de țară, pentru cei de azi și din viitor. Ardealul vi se închină! Miron, Patriarhul României. Toplița Română. 1925”. Ioan Lăcătușu et alii, *op. cit.*, p. 650; Ilie Șandru, *op. cit.*, p. 131. Reluând o expresie din această inscripție, Ilie Șandru a scris romanul *Binecuvântată a fost clipa...*, Editura Eurocarpatica, Sfântu Gheorghe, 2002.